

Publiceringsår 2016

Förskolans pedagogiska uppdrag

– Om undervisning, lärande och förskollärares ansvar

Kvalitetsgranskning 2016

Diarienummer: 2015:5671

Foto: Sergey Galushko

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning.....	5
Inledning	8
Lärande och undervisning i förskolan	10
Förskollärares och förskolechefers ansvar	12
Kvalitetsgranskningens resultat	14
Undervisning i förskolan	14
Förskollärares och förskolechefers ansvar.....	16
Förskolans arbete med att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande	19
Avslutande diskussion	28
Bakgrund, syfte och frågeställningar	32
Metod och genomförande	33
Referenser.....	35
Bilaga 1.....	36
Bilaga 2.....	39
Bilaga 3.....	40
Bilaga 4.....	43

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut och verksamhetsrapporter till de granskade förskolorna och dess huvudmän, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för förskolor som inte har granskats.

Denna rapport redovisar övergripande resultat av två av Skolinspektionens kvalitetsgranskningar med inriktning mot förskola och huvudmän. Dessa granskningar är två av flera granskningar som Skolinspektionen genomför inom ramen för regeringens uppdrag att under åren 2015-2017 granska förskolornas kvalitet och måluppfyllelse.

Iakttagelserna och slutsatserna gäller de sammanlagt 82 förskolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka förskolor som ingått i granskningarna framgår i bilaga 1.

Resultaten visar att barnen i stort ges förutsättningar att utvecklas och lära men det sker sällan genom medveten undervisning, det vill säga målstyrda processer, som syftar till utveckling och lärande. Det är därmed inte säkerställt att barnens utveckling och lärande sker i riktning mot de mål som förskolan ska sträva efter. Med en medveten undervisning kan barnen erbjudas större möjligheter att utvecklas optimalt. Förskolecheferna ser inte till att det finns förutsättningar för förskollärarna att ta ansvar för undervisningen utifrån läroplanens riktlinjer. Det beror främst på att det saknas en tydlighet i hur förskollärares ansvar ska konkretiseras i förskolan. Undervisning som begrepp har heller inte definierats i förskolan.

Projektledare för kvalitetsgranskningarna har varit utredare Marie Sjöberg och referenspersoner har varit undervisningsråd Magdalena Karlsson, Skolverket och professor Sonja Sheridan, Göteborgs Universitet.

Stockholm 2016

Helén Ängmo

Generaldirektör

Sammanfattning

Nästan en halv miljon barn går i förskolan i Sverige.¹ Det innebär att 83 procent av landets 1–5 åringar deltar i förskolans verksamhet varav 76 procent i åldersgruppen 1–3 år och 94 procent i åldersgruppen 4–5 år. Förskolan styrs av skollagen² och förskolans läroplan, Lpfö-98.³ Syftet med utbildningen i förskolan är, enligt skollagen, att den ska stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda barnen en trygg omsorg,⁴ och läroplanen anger att den pedagogiska verksamheten ska genomföras så att den stimulerar och utmanar barnets utveckling och lärande.⁵

I nuvarande skollag som trädde i kraft 1 juli 2011 blev förskolan en egen skolform. Det tydliggjordes också att det är legitimerade förskollärare med behörighet att undervisa i förskola som får bedriva undervisningen och att det är förskollärare som också har ansvar för densamma. Förskolans läroplan reviderades 2010 och trädde också i kraft 1 juli 2011. Bland annat förtydligades förskollärares ansvar för att verksamheten genomförs så att den stimulerar och utmanar barnens utveckling och lärande. Även strävansmålen inom språk, matematik, naturvetenskap och teknik förtydligades. Förskolläraryppdraget har genom dessa förtydliganden blivit alltmer orienterat mot utveckling och lärande hos barnen.

Förskolan är det första steget i barnets utbildning och verksamheten där ska lägga grunden till ett livslångt lärande. Det är därför viktigt att förskollärare tar, och ges förutsättningar att ta, det ansvar för undervisningen som skollagen anger och det ansvar som anges i riktlinjerna för förskollärare i läroplanens avsnitt 2.2 Utveckling och lärande. Förskolechefen har ett övergripande ansvar för att verksamheten bedrivs i enlighet med målen i läroplanen och uppdraget i dess helhet. Detta innebär att förskolechefen också har ansvar för att skapa sådana förutsättningar att det är möjligt för förskollärare att ta ansvar för undervisningen och att arbetet genomförs utifrån de riktlinjer för förskollärare och arbetslag som anges i läroplanen.

Skolinspektionen har granskat hur förskolan tar sig an det pedagogiska uppdraget och om undervisningen utgår från läroplanens riktlinjer för förskollärare och arbetslag avseende utveckling och lärande så att barnen stimuleras och utmanas i sin utveckling och i sitt lärande. Sammanlagt har Skolinspektionen besökt 82 förskolor fördelade på två granskningar.

De områden som Skolinspektionen undersökt har i båda granskningarna bland annat handlat om hur förskollärare och arbetslag använder språklig och kommunikativ interaktion i undervisningen och hur lek, miljö och material används för att stimulera och utmana barnen. Därutöver har myndigheten i en av granskningarna undersökt hur förskollärares uttalade ansvar för undervisningen tar sig uttryck i verksamheten och hur förskolechefen tar ansvar för att förutsättningar finns för detta. Vidare har bedömts hur lärandet baseras på förskollärares och arbetslagets samspel med det enskilda barnet och barngruppen samt barnens samspel med varandra.

¹ Hösten 2015 var 493 609 barn inskrivna i förskolan enligt Skolverkets officiella statistik

² Skollagen 2010:800

³ Skolverket (2011). *Läroplan för förskolan Lpfö 98* (Ny, rev utg.) Stockholm: Skolverket

⁴ 8 kap. 2 § skollagen

⁵ Skolverket (2011). *Läroplan för förskolan Lpfö 98* (Ny, rev utg.) Stockholm: Skolverket

De båda granskningarna har utgått från en och samma frågeställning:

Arbetar förskolan för att stimulera och utmana barnen i deras utveckling och lärande så att de får möjlighet att utvecklas utifrån sina förutsättningar?

Den sammantagna bilden är att arbetet i de granskade förskolorna generellt genomförs på ett sådant sätt att barnen ges förutsättningar att utvecklas och lära men är begränsat då det inte alltid sker på ett medvetet sätt genom målstyrda processer, det vill säga undervisning. Det är därmed inte säkerställt att barnens utveckling och lärande sker i riktning mot de mål som förskolan ska sträva efter. De flesta förskolor erbjuder dock en verksamhet som är både rolig och meningsfull för barnen.

Det finns genomgående i de granskade förskolorna en otydlighet bland såväl arbetslag som förskolechefer i vad undervisning innebär och hur den ska bedrivas i förskolan. Såväl förskolechefer, förskollärare som arbetslag ser undervisning och lärande som liktydiga begrepp och förskollärarna ser inte sig själva som undervisande lärare. Barnen i förskolorna riskerar därför att gå miste om en rad tillfällen då de genom undervisning kan få möjlighet att utvecklas och lära optimalt i riktning mot de mål förskolan ska sträva efter.

Vidare visar granskningarna att det råder en stor otydlighet vad gäller förskollärarens uttalade ansvar för undervisningen och det pedagogiska uppdraget. Förskollärare, förskolechefer och arbetslag ger en oklar bild och det varierar i vilken omfattning förskolechefer styr upp och skapar förutsättningar för att förskollärare ska kunna ta sitt ansvar.

Några resultat i korthet

Drygt hälften av de 82 granskade förskolorna har bedömts behöva utveckla sitt arbete med att medvetet använda språklig och kommunikativ interaktion som verktyg i undervisningen. Samtal mellan vuxen och barn leder sällan till dialoger utan stannar ofta vid en eller två repliker. Det innebär att samtalet inte utvecklas till att bli en målstyrd process som syftar till utveckling och lärande. Därmed begränsas också möjligheterna för barnen att få optimal stimulans för att utvecklas mot de mål som förskolan ska ge förutsättningar för att utveckla.

I knappt hälften av de granskade förskolorna tas barnens nyfikenhet och vetgirighet inte tillvara som tillfällen till att undervisa på ett medvetet sätt. Därigenom finns en risk att barnen nyfikenhet avtar och lusten att lära dämpas. Barnen uppmuntras inte alltid heller att utforska och undersöka och får inte alltid stöd och vägledning i att utveckla färdigheter som leder till självständighet.

Barnen uppmuntras och stimuleras inte att samspele och lära av varandra i en fjärdedel av de 40 förskolor där samspelet bedömts. Förskollärare och arbetslag tar inte alltid vara på tillfällen att stimulera, utmana och undervisa i samspelet med barnen.

Förskolorna i båda granskningarna har till stor del miljöer som är inbjudande och innehållsrika och som stimulerar barnen till lek och aktiviteter. Förskolecheferna tar dock inte i tillräcklig omfattning sitt särskilda ansvar för att se till att alla barn får tillgång till en innehållsrik och stimulerande miljö. *Cirka var fjärde förskola behöver utveckla arbetet med att använda miljöer och material i syfte att stimulera utveckling och lärande. Materialet behöver i större utsträckning exponeras och vara tillgängligt för alla barn oavsett ålder. Förskollärare och övrig personal använder barnens lek till viss del för att stimulera och utmana ett lärande men i cirka en tredjedel av förskolorna används inte leken som verktyg för lärande.*

Förskolorna arbetar på olika sätt med att stimulera och utmana barnen i sin språkutveckling, dock används inte alltid uppkomna tillfällen att utveckla samtal och ta vara på barnens nyfikenhet och frågor. Detsamma gäller arbetet med att stimulera barnens utveckling inom matematik. När det kommer till barnens intresse för naturvetenskap och teknik tycks dessa områden komma i skymundan. *I cirka var*

fjärde förskola behöver arbetet med att stimulera barnens intresse för naturvetenskap och teknik utvecklas. Detta förefaller vara områden som genomförs som avgränsade aktiviteter till skillnad mot språk och matematik som, om än i olika omfattning, involveras i den dagliga verksamheten. Barnen får därmed inte den stimulans och de utmaningar de behöver för att utveckla sitt intresse för naturvetenskap och teknik.

Sammanfattningsvis visar resultaten att det finns en otydlighet i hur såväl undervisning i förskolan bedrivs som hur förskollärares ansvar för undervisningen ska tolkas och konkretiseras. Utöver skollagen och läroplanen saknas dokument som ger stöd och vägledning i hur undervisning ska tolkas och konkretiseras i förskolan. Granskningen visar också att begreppet undervisning inte diskuteras och definieras i förskolan på ett sådant sätt att det synliggör hur undervisning kan omsättas och bedrivas i praktiken. Därutöver behöver också klargöras vad förskollärares ansvar för undervisningen innebär.

Det saknas en tydlig definition av undervisning i förskolan och hur den ska bedrivas samt vägledning i hur förskollärares ansvar för undervisningen kan ta sig uttryck vilket riskerar att den förskola barnen erbjuds inte är likvärdig.

Resultaten av granskningarna pekar på att;

- Begreppet undervisning och hur undervisning ska bedrivas i förskolan behöver bli tydligt. Det behöver också bli tydligt hur förskollärares ansvar för undervisningen kan ta sig uttryck så att det synliggör förskollärares roll som undervisande lärare.
- Förskolechefen behöver ta det övergripande ansvaret och ge förutsättningar för förskollärare att kunna ta ansvar för att undervisningen genomförs så att barnen stimuleras och utmanas i sin utveckling och sitt lärande i riktning mot strävansmålen.
- Förskollärare behöver bli mer medvetna om sin roll i det direkta mötet med barnen och använda språklig och kommunikativ interaktion i en målstyrd process som syftar till utveckling och lärande, det vill säga undervisa.

Inledning

I förskolan ska barnen erbjudas en verksamhet som genomförs så att den stimulerar och utmanar deras utveckling och lärande. Omsorg, utveckling och lärande ska bilda en helhet. Granskningarna undersöker hur förskolan arbetar med det pedagogiska uppdraget att undervisa och hur undervisningen utgör en del av helheten. Utgångspunkt för granskningen är riktlinjerna för förskollärare och arbetslag i förskolans läroplans avsnitt 2.2 Utveckling och lärande.⁶

I denna rapport presenteras de samlade resultaten från två av flera granskningar som Skolinspektionen genomför inom ramen för regeringens uppdrag att under åren 2015-2017 granska förskolornas kvalitet och måloppfyllelse. Granskningarna "Platsgaranti och kvaliteten i förskolans pedagogiska uppdrag" och "Förskolans pedagogiska uppdrag III" har båda genomförts under hösten och vintern 2015/2016.

Totalt har 82 förskolor besökts varav 71 med kommunal huvudman och 11 med enskild huvudman. I den första granskningen, "Platsgaranti och kvaliteten i förskolans pedagogiska uppdrag" besöktes 42 förskolor under två dagar och i den andra, som var något mer omfattande, besöktes 40 förskolor under tre dagar. Under besöken genomfördes observationer med fokus på arbetet med utveckling och lärande i olika situationer såsom, tambur- och matsituationer, lek och fria aktiviteter samt planerade aktiviteter. Därutöver genomfördes intervjuer med förskolechef, arbetslag och med förskollärare. Empiri från observationer, minnesanteckningar från intervjuer samt vissa dokumentstudier utgör underlag för bedömning. (se vidare avsnitt 7 samt bilaga 2)

Granskningarna utgår båda från en och samma centrala frågeställning;

Arbetar förskolan för att stimulera och utmana barnen i deras utveckling och lärande så att de får möjlighet att utvecklas utifrån sina förutsättningar?

Syftet med granskningarna har varit att uppmärksamma förskolans arbete med det pedagogiska uppdraget och att förskolan erbjuder en god lärandemiljö med utgångspunkt från de riktlinjer för förskollärare och arbetslag som läroplanen anger för arbetet med utveckling och lärande.⁷ Granskningarna har fokuserat på hur undervisningen bedrivs i den dagliga verksamheten och hur personalen i olika situationer använder språklig och kommunikativ interaktion samt lek, miljö och material för att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande. Utöver detta berörs också i en av granskningarna hur lärandet baseras på samspel mellan vuxna och barn och hur barn ges förutsättningar att lära av varandra. Vidare har i samma granskning bedömts hur förskolechef och förskollärare tar ansvar för att arbetet genomförs utifrån riktlinjerna i läroplanens avsnitt 2.2 Utveckling och lärande.

Förskolan, som styrs av skollagen och förskolans läroplan, är sedan slutet av 1990-talet det första steget i ett sammanhållet utbildningssystem.⁸ Enligt skollagen är förskolan en egen skolform och har samma övergripande mål och bestämmelser som andra skolformer. Syftet med utbildningen i förskolan är att den ska stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda barnen en trygg omsorg. Förskolan ska också främja allsidiga kontakter och social gemenskap och förbereda barnen för fortsatt utbildning.⁹

Förskolan har en central roll för barns utveckling och lärande och har stor betydelse för barnens framtida lärande. Bland annat summerar forskningsöversikten *Utmärkt undervisning* just forskning som

⁶ Skolverket (2011). Se även bilaga 3.

⁷ Skolverket (2011), s. 11.

⁸ Prop. 2009/10:165, s. 343

⁹ Skollagen 2010:800, 8 kap. 2 §

visar att barns vistelse i förskolan har positiva effekter för deras framtida lärande och att såväl kognitiva, emotionella som sociala förmågor utvecklas hos barnen.¹⁰ Håkansson och Sundberg beskriver att längden på förskolevistelsen, liksom kontinuiteten har betydelse för barns lärande i förskolan. Störst betydelse har dock den pedagogiska kvaliteten. Vidare framhålls att det mest avgörande för den pedagogiska kvaliteten i förskolan är personalens sätt att strukturera verksamheten.¹¹ Förskollärares uppdrag, liksom förskolans hela uppdrag, har genom förtydliganden i skollagen och läroplanen också blivit alltmer orienterat mot utveckling och lärande hos barnen.

Lärandet ska enligt läroplanen baseras på samspelet mellan vuxna och barn såväl som på att barnen lär av varandra. I en delstudie i Vetenskapsrådets rapport *Förskola – tidig intervention*, beskriver Persson att de pedagogiska relationerna har stor betydelse för barns kognitiva och socio-emotionella utveckling, på kort och lång sikt. Det konkreta mötet mellan förskolepersonal och barn är kvalitetsens brännpunkt, menar författaren.¹² Skolinspektionens tidigare granskning av förskolans pedagogiska uppdrag visar att förskolepersonalens förhållningssätt hade stor betydelse för kvaliteten i verksamheten.¹³

Resultaten från de båda granskningarna som presenteras under rubrik 4 baseras på inhämtad empiri från de sammanlagt 82 förskolorna som ingår i granskningarna.¹⁴ Resultaten kan inte göra anspråk på att ge en representativ bild av hur undervisning bedrivs i svensk förskola, utan är snarare exempel på hur detta kan ta sig olika uttryck.

¹⁰ Håkansson & Sundberg (2012)

¹¹ Håkansson & Sundberg (2012), s. 119

¹² Persson (2015)

¹³ Skolinspektionen (2012)

¹⁴ Förskolor som ingått i granskningarna, se bilaga 1.

Lärande och undervisning i förskolan

Lärande

Att barn lär sig ständigt oavsett var de befinner sig eller vad de gör är väl vedertaget. Lek och lärande flyter samman och barn skiljer inte ut det ena från det andra.¹⁵ Det som skiljer lärandet i förskolan från att barn lär själva är att lärandet i förskolan sker utifrån ett innehåll, som kan vara både planerat eller ha uppstått spontant, i riktning mot mål att sträva mot.¹⁶ För att lärandet ska bli optimalt krävs att det finns förskollärare och annan personal som kan möta barnet där det befinner sig i sin utveckling och som undervisar och ger barnen förutsättningar att utvecklas och lära i riktning mot de mål förskolan ska sträva efter.

Begreppet lärande kan förstås på många olika sätt. Säljö, som beskriver lärande ur ett sociokulturellt perspektiv¹⁷, menar att människan "som art är läraktig"¹⁸ och att lärande nästan alltid ses som något positivt. Lundgren, Säljö & Liberg lyfter fram språk och kommunikation som centrala begrepp då de förklarar lärande i ett sociokulturellt perspektiv.¹⁹ Interaktion, kommunikation och samspel med andra individer och omgivningen skapar möjligheter till lärande och kunskapsutveckling. I samspel med andra ges människan bättre förståelse för fenomenen i sin omvärld. Kunskap blir inte något som överförs från en individ till en annan utan istället sker ett gemensamt lärande genom interaktion.²⁰

Lärande och undervisning kan sägas vara starkt förknippade med varandra eftersom undervisning syftar till ett lärande. Illeris beskriver att begreppet lärande bland annat används liktydigt med undervisning. Illeris menar dock att detta är inadekvat eftersom man då inte skiljer mellan det man undervisar i och det man faktiskt lär sig.²¹

Undervisning

Begreppet undervisning har generellt sett varit ett ovanligt begrepp i förskolan. Sedan nuvarande skollag trädde i kraft innefattas dock även förskolan av begreppet undervisning. I skollagen definieras undervisning som "sådana målstyrda processer som under ledning av lärare eller förskollärare syftar till utveckling och lärande genom inhämtande av kunskaper och värden".²² Begreppet undervisning tas också upp i förarbetena till skollagen och regeringens uppfattning är att undervisning ska definieras på ett sådant sätt att alla skolformer kan omfattas, såväl förskola och fritidshem som skola och vuxenutbildning. Det är därför viktigt att klargöra att begreppet undervisning ska ges en vid tolkning i dessa verksamheter.²³

Det finns dock ingen närmare angiven tolkning av begreppet undervisning än skollagens definition. Därmed uppstår frågan hur undervisning ska tolkas och förstås så att det kan appliceras i förskolans verksamhet. I tidigare nämnda delstudie av Persson, som behandlar relationer mellan förskolepersonal och barn i förskolan, tas begreppet undervisning upp. *Undervisning syftar till att expandera barnets lärande i dialog* anges som rubrik för ett avsnitt i delstudien. Persson menar att undervisning i förskolan handlar om att förskolepersonal utgår från vad barnet vill göra och förmår att, oavsett situation,

¹⁵ Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson (2014)

¹⁶ Pramling Samuelsson & Sheridan (2016)

¹⁷ Med sociokulturellt perspektiv på lärande menas att alla människor lär sig hela tiden i alla sociala sammanhang.

¹⁸ Säljö (2000), s. 13

¹⁹ Lundgren, Säljö & Liberg (2012)

²⁰ Lundgren, Säljö & Liberg (2012)

²¹ Illeris (2007)

²² Skollagen 2010:800, 1 kap. 3 §

²³ Prop. 2009/10:165, s. 217 & 633

expandera lärande i en dialog och ska inte ses begränsad till formella och vuxenstyrda situationer. Barnets lärande, menar Persson, visar sig då barnet i handlingar förmår använda sina resurser på ett nytt sätt eller i en annan situation.²⁴

Grunden för undervisning är, enligt Doverborg, Pramling och Pramling Samuelsson, "att två eller flera personer delar uppmärksamhet på något tredje".²⁵ Förutsättningen är dock att det finns förskollärare, barn och ett "objekt" det vill säga något som förskollärare och barn delar.²⁶ Om undervisning ses på detta sätt kan det ske i förskolan när som helst, och i vilken situation som helst. Exempelvis om ett barn visar sig nyfiket på något eller har en fråga kan förskollärare ta vara på tillfället att undervisa utifrån det barnet är intresserat av.

I förskolans läroplan förekommer inte ordet undervisning. I stället beskrivs den process som syftar till utveckling och lärande. Lärandet ska enligt förskolans uppdrag baseras på samspel mellan vuxen och barn samt barn emellan. Läroplanen anger vidare att "verksamheten ska genomföras så att den stimulerar och utmanar barnets utveckling och lärande"²⁷ och att "arbetet ska genomföras så att barnen ges förutsättningar för utveckling och lärande".²⁸ Skollagens formulering av syftet med utbildningen i förskolan är också att den ska stimulera barns utveckling och lärande.²⁹ Barnen i förskolan ska således erbjudas en verksamhet som lägger grunden för det livslånga lärandet genom att få optimala möjligheter att utvecklas och lära i riktning mot de mål som förskolan ska stäva efter.

²⁴ Persson (2015), s. 134

²⁵ Doverborg, Pramling & Pramling Samuelsson (2013), s. 54

²⁶ Doverborg, Pramling & Pramling Samuelsson (2013)

²⁷ Skolverket (2011), avsnitt 2.2 Utveckling och lärande, s. 9

²⁸ Skolverket (2011), avsnitt 2.2 Utveckling och lärande, s. 11

²⁹ Skollagen 2010:800, 8 kap. 2 §

Förskollärares och förskolechefers ansvar

Undervisningsbegreppet har betydelse för regleringen av den personal som finns för undervisning i förskola. Enligt skollagen är det endast den som är legitimerad förskollärare med behörighet att undervisa i förskola som får bedriva undervisning i förskolan. Det anges också i skollagen att en legitimerad förskollärare har ansvar för den undervisning som han eller hon bedriver. Utöver förskollärare får det i undervisningen användas annan personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens utveckling och lärande främjas.³⁰ I förarbetena till skollagen påpekas att det finns anledning att markera att undervisning ska ske under ledning av lärare eller förskollärare även om annan personal får finnas i verksamheten.³¹

I förarbetena anges att undervisning i förskolan innebär att förskollärare ska leda de målstyrda processerna så att läroplanens mål och intentioner uppfylls. Förskollärare ska ansvara för det pedagogiska innehållet och för att det målinriktade arbetet främjar varje barns utveckling och lärande. Förskollärare har därmed ett särskilt ansvar i den verksamhet som arbetslaget genomför gemensamt. För att vara kvalificerad för att ansvara för undervisningen i förskolan krävs att förskollärarna har en specifik utbildning.³²

Förskolans läroplan reviderades 2010 och förtydligade bland annat förskollärares ansvar och några av de områden förskolan ska sträva mot att ge barnen möjlighet att utveckla. Förskollärares ansvar ligger i att se till att arbetet med barnen genomförs på ett sådant sätt att barnen ges förutsättningar att utvecklas i riktning mot dessa strävansmål.³³

Riktlinjerna för vad förskollärare, respektive arbetslag, ska ansvara för och arbeta med utifrån målen³⁴ ger en viss vägledning för vad det pedagogiska arbetet ska innehålla. Men läroplanen anger inte några konkreta metoder eller arbetssätt i hur det pedagogiska arbetet ska genomföras i praktiken och på vilket sätt förskollärare ska ta ansvar för undervisningen. Frågan *hur* barnen i förskolan undervisas, det vill säga hur förskollärare genom målstyrda processer stimulerar och utmanar barnen i sin utveckling och i sitt lärande, aktualiseras därmed.

Förskolechefen har som pedagogisk ledare och chef för förskollärare, barnskötare och övrig personal i förskolan det övergripande ansvaret för att verksamheten bedrivs i enlighet med målen i läroplanen och uppdraget i dess helhet.³⁵ Detta inbegriper att förskolechefen också har ansvar för att skapa sådana förutsättningar att det är möjligt för förskollärare att ta ansvar för undervisningen och att arbetet genomförs utifrån de riktlinjer för förskollärare och arbetslag som anges i läroplanen.

Nedan följer tre figurer som illustrerar barns villkor för lärande. Utan stöd från förskollärare, med visst stöd samt stöd med medveten inriktning mot målen, det vill säga undervisning.

³⁰ Skollagen 2010:800, 2 kap. 13-15 §§

³¹ Prop. 2009/10:165, s. 218

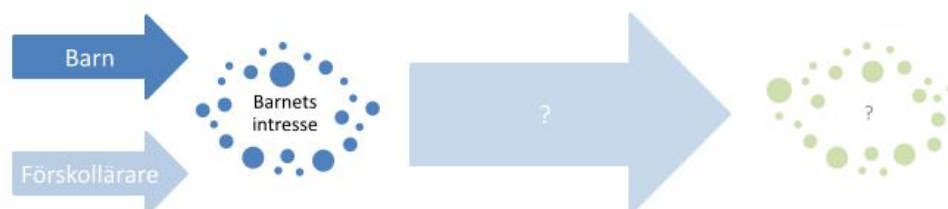
³² Prop. 2009/10:165, s. 218

³³ Skolverket (2011)

³⁴ Skolverket (2011), s. 12

³⁵ Skolverket (2011)

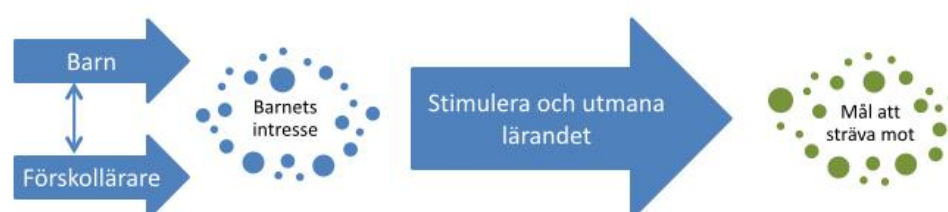
Barnets villkor för utveckling och lärande illustrerat med tre figurer.

Figur 1. Barnet intresserar sig för något och stimuleras och utmanas genom lek, miljö och material samt andra barn. Förskolläraren stimulerar och utmanar inte lärandet. Det är osäkert i vilken riktning barnets utveckling går.

Figur 2. Barnet intresserar sig för något och stimuleras och utmanas genom lek, miljö och material samt andra barn. Förskolläraren stimulerar och utmanar lärandet generellt utifrån barnets intresse dock inte medvetet mot de mål som förskolan ska sträva efter. Det är osäkert om barnets utveckling sker i riktning mot målen.

Figur 3. Barnet intresserar sig för något och stimuleras och utmanas genom lek, miljö och material samt andra barn. Förskolläraren *undervisar*, det vill säga, stimulerar och utmanar utifrån barnets intresse men med riktning mot de mål som förskolan ska sträva efter. Barnet ges möjlighet att utvecklas i riktning mot målen.

Kvalitetsgranskningens resultat

Arbetet i de granskade förskolorna genomförs generellt på ett sådant sätt att barnen ges förutsättningar att utvecklas och lära men är begränsat då det inte medvetet sker genom målstyrda processer, det vill säga undervisning. Det är därmed inte säkerställt att barnen ges förutsättningar för utveckling och lärande i riktning mot de mål som förskolan ska sträva efter. Förskolecheferna tydliggör inte alltid förskollärarnas ansvar för det pedagogiska arbetet och undervisningen vilket medför svårigheter för förskollärarna att i sin tur ta ansvar för densamma.

Personalsituation

I näst intill samtliga förskolor som ingått i granskningarna arbetar en till tre legitimerade förskollärare med behörighet att undervisa i förskola. Några av de som inte är behöriga har förskollärarexamen men har ännu inte sökt eller fått ut sin legitimation och två av de besökta avdelningarna saknade vid besöket förskollärare med förskollärarexamen. På två så kallade "storavdelningar" som ingått i granskningen arbetar sex respektive fyra legitimerade förskollärare. Övrig personal i förskolan har främst varit utbildade barnskötare.

Barngruppernas storlek har varierat mellan 13 och 24 inskrivna barn och åldersindelningar har varierat som exempelvis 1–5 år, 1–3 år och 4–5 år. På storavdelningarna fanns 45 respektive 46 barn inskrivna.

Undervisning i förskolan

Det finns en genomgående otydlighet bland såväl arbetslag som förskolechefer i vad undervisning innebär och hur den ska bedrivas i förskolan. Såväl förskolechefer, förskollärare som arbetslag ser undervisning och lärande som liktydiga och förskollärarna ser sig sällan själva som undervisande lärare. Barnen i förskolorna riskerar därför att gå miste om en rad tillfällen då de genom undervisning kan få möjlighet att utvecklas och lära optimalt i riktning mot de mål förskolan ska sträva efter.

Undervisning – ett sällan använt begrepp i förskolan

Enligt skollagen ska undervisning ske i alla skolformer, så även i förskolan. Skollagen definierar undervisning som *målstyrda processer* som under ledning av lärare och förskollärare *syftar till utveckling och lärande*.³⁶ Men förskollärare, arbetslag och förskolechefer tycks inte ha tagit till sig begreppet eller diskuterat dess innebörd i förhållande till arbetssättet i förskolan. Det finns en variation av förklaringar till detta och den främsta orsaken tycks enligt de flesta som intervjuats vara att undervisning är något som hör till skolans värld och att det inte hör hemma i förskolan.

Uttryck som förekommer bland förskolechefer är att det "*är ett klivet ord*", "*är ett negativt ord*" och "*känns inte så bekvämt*". Dessa uttryck handlar mest om ordet som sådant men det förekommer också att förskolechefer klart anger att förskollärare inte undervisar i förskolan med hänvisning till att det då blir skola.

Förskollärare och arbetslag i förskolorna hänvisar också till att begreppet undervisning hör hemma i skolan och att de i förskolan använder andra begrepp för vad de gör. Undervisning "*känns som överkurs*", "*är laddat*" och "*är främmande*" är uttryck som förekommer liksom associationer till att en lärare då förmedlar ett innehåll till barnen, "*här är klassen och här är jag*". Det finns också förskollärare som framhåller klart och tydligt att de inte undervisar, "*undervisar – det gör man väl inte*".

³⁶ Skollagen 2010:800, 1 kap. 3 §

Uppfattningen att begreppet undervisning hör till skolan och inte förskolan är således inte ovanlig. Forskare framhåller i boken *Att undervisa barn i förskolan*, att begreppet undervisning är ”starkt förknippat med skolan och en föreställning om hur lärande där organiseras i form av en talande lärare och lyssnande barn”.³⁷ Om undervisning ses på detta sätt är det också naturligt att säga att undervisning inte hör hemma i förskolan.

Det förefaller vara viktigt för alla som intervjuats att beskriva vilka begrepp de använder istället för undervisning och vad de menar att undervisning är i sin egen verksamhet. De anknyter dock inte till att undervisning är något som sker i möten mellan förskollärare och barn. Det framstår mer vara något som finns i verksamheten men som är omedvetet och odefinierbart. Många menar att undervisning ständigt pågår och några uttrycker att *”det är undervisning hela tiden men man tänker inte på det”* dock utan att precisera närmare vad som menas.

Utifrån ovanstående framstår det tydligt att förskollärarna inte ser sig själva som undervisande lärare utifrån den definition som skollagen anger. Om förskollärare i mötet med barnet inte är medvetna om undervisningens innebörd som en målstyrd process kan barnet gå miste om tillfällen att utvecklas och lära i riktning mot de mål förskolan ska sträva efter.

Några förskolechefer anser dock det vara viktigt att använda begreppet undervisning och motiverar det på olika sätt. En förskolechef uttrycker att *”det ska bli vårt yrkesspråk”*. Av samtliga förskolechefer som intervjuats hänvisar endast ett fåtal till att skollagen anger att förskollärare ska undervisa i förskolan. Endast en av förskolecheferna uttrycker klart att de använder begreppet undervisning sedan den nu gällande skollagen trädde i kraft.

Lärande – förskolans begrepp för undervisning

I den övervägande delen av förskolorna som deltagit i granskningarna anges *lärande* som synonymt med *undervisning*. Skollagens definition är dock tydlig och anger att undervisning ska ske *i syfte att utveckla och lära*.

Personalen som menar att *undervisning* och *lärande* är samma sak har dock ingen gemensam bild av hur detta lärande sker. Däremot finns en generell uppfattning att lärande sker ständigt under dagen och att det inte är förknippat med några särskilda situationer. Så snart barnet kommer innanför dörren börjar lärandet och pågår hela dagen, uttrycker några. Lärande kan ske i samlingen och leken men även mat- och tambursituationer nämns som tillfällen då det kan ske ett lärande. *”Barnens lärande sker hela tiden.”*

Det finns inte heller någon samstämmig bild av hur personalen ser på sin egen roll i barnens lärande. Om lärandet sker hela tiden, oavsett om personalen finns där eller inte, finns en risk att ansvaret för lärandet läggs på barnen. Detta är inte rimligt då barn som vistas i förskolan ska få stimulans och utmaningar i sin utveckling och sitt lärande i riktning mot strävansmålen. För att det ska ske krävs att det finns personal som stödjer lärandet i den riktningen.

I stället för att undervisa menar några att de gör något tillsammans med barnen. Det handlar bland annat om utforskande aktiviteter som barn och personal genomför tillsammans i projektform eller i olika teman. Arbetslagen menar då att de är medforskare och medkonstruktörer och stödjer ett lärande snarare än undervisar.

”vi har ingen undervisning, vi utforskar tillsammans”

³⁷ Doverborg, Pramling & Pramling Samuelsson (2013), s. 10

Även om det är ett fåtal, så finns det såväl förskolechefer som förskollärare och arbetslag som uttrycker en tydlig koppling till att undervisning är något som sker mellan förskollärare och barn i syfte att stimulera ett lärande. Det uttrycks också så att personalen arbetar med barnen på ett sådant sätt att barnen utvecklar ett lärande inom olika områden. Endast vid ett par förskolor anknyter förskollärare, arbetslag och förskolechefer indirekt till skollagens definition av undervisning som en målstyrd process. *"Vi säger att det sker en lärprocess."* Att undervisning också har något med mål att göra uttrycks av ett fåtal. *"Så fort vi arbetar mot ett mål så är det undervisning."* Dock har ingen uttryckt en definition av begreppet undervisning som tydligt anknyter till skollagens definition, det vill säga "sådana målstyrda processer som under ledning av lärare eller förskollärare syftar till utveckling och lärande".³⁸

Däremot anknyter några fler av de intervjuade till olika begrepp ur förskolans läroplan. Undervisningen beskrivs då bland annat som att personalen agerar utifrån barnens behov och intressen och att undervisning handlar om att ta vara på barns nyfikenhet, utveckla och samtala med barnen. Att undervisning är kopplat till läroplanens mål nämns också av några. *"Vi jobbar utifrån de målen som finns i läroplanen"*. Några använder också begreppen stimulera och utmana då de beskriver undervisning i verksamheten. *"Hur vi kan stimulera till utveckling"*.

Förskollärares och förskolechefers ansvar

Förskolecheferna har inte alltid skapat förutsättningar för att förskollärare ska kunna ta det ansvar som läroplanen föreskriver. Det görs ingen åtskillnad mellan förskollärares ansvar och arbetslagets uppgifter. Det varierar stort och är mycket otydligt på vilket sätt förskollärarna tar sig an ansvaret för det pedagogiska arbetet. Därmed är det inte säkerställt att barnen undervisas i riktning mot läroplanens mål.

Förskolechefen är inte tydlig

Det finns genomgående en medvetenhet om att förskollärare enligt läroplanen har ett uttalat ansvar. Generellt uttrycker olika yrkeskategorier detta ansvar på ett likartat sätt.

"det övergripande ansvaret", "det yttersta ansvaret"

"det pedagogiska ansvaret", "det övergripande pedagogiska ansvaret"

Förskolechefer har ofta själva en uppfattning om att de tagit upp frågan om förskollärares ansvar bland annat i medarbetarsamtal, medan förskollärare och övrig personal ger en bild av att förskolechefen inte klargjort detta. Förskolechefer uttrycker att personalen *"vet det"* men det finns också förskolechefer som inte är helt säkra på att hela arbetslaget är medvetna om förskollärares ansvar. *"Jag tror de [arbetslaget] är ganska medvetna."*

I ungefär en fjärdedel av förskolorna nämns på olika sätt att ämnet kan vara *"laddat"* och känsligt att ta upp i arbetslagen. *"Det finns ett motstånd i arbetslaget."* När förskolechefen inte ger ett klart mandat blir det också svårt för en del förskollärare att ta rollen som ansvarig. En förskollärare uttrycker att *"det blir svårt när man inte har stöd från ledningen"*.

³⁸ Skollagen 2010:800, 1 kap. 3 §

Vad ansvaret innebär är otydligt

Det finns en stor otydlighet bland arbetslag och förskolechefer och det saknas diskussioner om, och tolkningar av, vad förskollärares ansvar som uttalas i läroplanen innebär och hur det ska ta sig uttryck i verksamheten. Även om en del förskolechefer anser sig ha klargjort vad ansvaret innebär finns det betydligt fler förskolor där både förskollärare och annan personal uttrycker att de sällan eller aldrig pratar om vad det i praktiken innebär att förskollärare har ett uttalat ansvar. Förskolechefer uttrycker att det inte finns anledning att ta upp frågan så länge *"de [personalen] gör det de ska"*. Det finns också en uppfattning att det inte behövs eftersom det *"inte varit något bekymmer"*.

Många arbetslag uppfattar att det är upp till dem själva att förtydliga hur ansvarsfördelning ska se ut i förskolan och på avdelningen. Detta ses ibland som positivt men det framkommer också viss frustration i arbetslaget som uttrycker att de från förskolechefen efterfrågat diskussioner och förtydliganden av rollerna i arbetslaget. På många ställen svarar arbetslagen helt enkelt *"nej"* på frågan om förskolechefen tar upp frågan om vad ansvaret innebär eller om förskolechefen skapar förutsättningar för förskollärare att ta ansvaret.

"vi har inte diskuterat detta någon gång, varken i arbetslag eller med förskolechef"

Det är inte heller självklart att förskolechefer förtydligar vad ansvaret innebär. Arbetslagen lämnas att själva lösa detta. *"Vi har lagt ut detta till arbetslaget att lösa."* På samma sätt som förskolechefer uttrycker att de lämnar över till förskollärare och övrig personal att ta ansvar för frågan uttrycks också att de tar hand om det själva. Detta uttrycks dock vagt *"det är nog vi själva"*, *"det är vi som försöker"*. En konsekvens tycks vara att arbetslaget inte heller diskuterar frågan. Förskolechefer har också ibland uppfattningen att de själva inte behöver engagera sig förrän det uppstår någon form av problem. *"Om man inte klarar det ska man signalera till mig."*

I arbetslaget görs ingen skillnad

I så gott som samtliga förskolor framhålls på olika sätt en bild av att det inte görs någon skillnad mellan olika yrkeskategorier utan arbetslagen säger sig ta ett gemensamt ansvar och genomför det dagliga arbetet tillsammans. *"Vi genomför arbetet tillsammans och delar på ansvaret."* Det förefaller också vara mycket viktigt för arbetslagen att tydliggöra detta under intervjuerna. Samtidigt som de uppger att de är väl medvetna om att förskollärare har ansvar poängteras också att det inte har någon betydelse i praktiken. *"Vi varken pratar eller arbetar så, vi arbetar som jämlikar."*

Arbetslagen menar att de arbetat ihop länge och utgör ett fungerande team och att de därför inte gör någon åtskillnad mellan yrkeskategorier. För en del är det inte heller någon viktig fråga. *"I vårt arbetslag lägger vi inte så stor vikt vid det."* Likaså finns det arbetslag där alla anser sig ha samma kompetens att göra samma arbete oavsett vilken yrkeskategori de tillhör. *"Jag tycker ju att vi alla är förskollärare."* Ett liknande synsätt finns också bland förskolechefer då de menar att de inte gör någon skillnad på barnskötare och förskollärare. *"De [barnskötarna] får ta samma ansvar som förskollärarna."*

Ansvar beskrivs som organisation

I många förskolor beskrivs ansvaret som en fråga som har att göra med organisation och arbetsfördelning. I cirka en fjärdedel av förskolorna har en förskollärare utsetts som arbetslagsledare, ett ledarskap som innebär att organisera, leda och fördela arbetet. Att förskollärare ses som en arbetsledare uttrycks också i termer som att förskollärare kan delegera arbetsuppgifter till arbetslaget. Ansvaret förklaras också med att det är förskollärare som ingår i olika grupper såsom exempelvis utvecklingsgrupper och nätverk och ibland också har ansvar för personalmöten. Det uttrycks också att det är förskollärare som har externa kontakter såsom kontakt med barnhälso-team och kontakt med föräldrar. Att do-

kumentera beskrivs också ingå i förskollärares ansvar. Det rör sig då bland annat om förskolans kvalitetsarbete, att upprätta arbetsplaner och att skriva månadsbrev. Detta uttrycks dock främst i termer av "att göra" i stället för att ansvara för. Planeringstid är vidare något som betecknas synliggöra förskollärares ansvar. På ett flertal förskolor har förskollärare mer planeringstid än övrig personal. Syftet med utökad planeringstid och vad den ska innehålla framkommer dock sällan.

Ansvar beskrivs som att stimulera och utmana

Endast ett fåtal förskollärare och övrig personal beskriver förskollärares ansvar med anknytning till läroplanens riktlinjer och mål i avsnitt 2.2 Utveckling och lärande. Förskollärare uppges ha läst mer, ha en djupare kunskap och ska ansvara för att läroplanen följs. Några förskollärare menar att de själva kan anknyta till läroplanen på ett annat sätt än övrig personal då de reflekterar.

"jag ska se till att uppdraget blir utfört, att det som står i läroplanen följs"

Det är något fler förskolechefer som anknyter till styrdokumentet och förskolans uppdrag då de beskriver vad förskollärares ansvar innebär. En förskolechef uttrycker att förskolläraren har ett uppdrag att se till att arbetet genomförs så att *"barnen får sina utmaningar och sin stimulans"*. Några beskrivningar anknyter också till förskollärares kompetens och att de har mer kunskap. Det är också viktigt, enligt några förskolechefer, att ha förskollärare för att säkerställa att undervisning kan ske. *"Förskolläraren säkerställer kvaliteten"*

Varken förskollärare eller förskolechefer anger att förskollärare har ansvar för undervisningen. Det kan givetvis ha samband med en ovilja att använda begreppet undervisning, men ansvaret för att arbetet genomförs så att det stimulerar och utmanar barnens utveckling och lärande nämns, med något undantag, inte heller. Därmed är det inte heller säkerställt att barnen i många av de granskade förskolorna får den undervisning de har rätt till, det vill säga stimulans och utmaningar för att utvecklas och lära i riktning mot de mål förskolan ska sträva efter.

Ansvar är en framtida fråga

Förskollärares ansvar är något som några förskolechefer menar kommer att tydliggöras framöver. Det ses som ett utvecklingsområde och ett fåtal säger sig ha påbörjat detta arbete. Det handlar då bland annat om att skapa en tydlig skriftlig ansvars- och arbetsfördelning. *"Jag kommer att göra en fördelning av arbetet."*

Några förskolechefer i kommunal förskola anser att frågan är kommunens ansvar. De förväntar sig att kommunen ska ge riktlinjer för hur ansvarsfördelningen ska se ut. Några kommuner har också fattat sådana beslut. Det handlar då exempelvis om vilka som ska genomföra utvecklingssamtal, det vill säga mer en fråga om fördelning av arbetsuppgifter än om ansvar.

Förskolans arbete med att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande

En förutsättning för att förskollärare ska kunna undervisa är att det sker möten mellan förskollärare och barn. Förskollärare ska bland annat uppmärksamma varje barn, ta vara på barns nyfikenhet, lust att lära och utgå från barnens intressen. Lärandet ska, enligt läroplanen baseras på samspel mellan vuxna och barn som på att barnen lär av varandra.³⁹ Förskollärare och övrig personal ska också vara närvarande och engagerade i samspelet med barnen och förskollärare ska undervisa genom att stimulera och utmana i riktning mot de mål som förskolan ska ge barnen förutsättningar att utveckla. Detta kräver att förskollärare och övrig personal tar vara på de möjligheter som uppstår oavsett om det är i barnens lekar, rutinsituationer eller andra aktiviteter.

Språklig och kommunikativ interaktion i undervisningen

Personalen tar inte vara på alla möjligheter att undervisa. Språklig och kommunikativ interaktion används i drygt hälften av förskolorna sällan på ett medvetet sätt som verktyg i undervisningen oavsett aktivitet eller situation. Därmed begränsas också förutsättningarna för barnen att utvecklas och lära i riktning mot målen.

I mötet med barnet skapas en möjlighet för personalen att genom språklig och kommunikativ interaktion stimulera och utmana barnet i syfte att stödja dess utveckling och lärande i riktning mot de mål förskolan ska sträva efter. Doverborg med flera menar att det är genom kommunikation och interaktion som pedagogerna har möjlighet att få syn på hur barn förstår och ger uttryck för sin förståelse. Förskollärare kan därigenom bidra till att barns idéer och tankar utmanas och utvecklas,⁴⁰ det vill säga en möjlig undervisningssituation. Sammanlagt har drygt hälften av de granskade förskolorna bedömts behöva utveckla detta arbete som helhet eller i vissa situationer. Arbetslagen tycks också vara ovana vid att själva formulera sig kring sitt förhållningssätt avseende hur de använder språklig och kommunikativ interaktion som verktyg för att stimulera lärandet i riktning mot ett bestämt mål.

Förskollärare och arbetslag har generellt goda intentioner att vara lyhörda och de lyssnar på barnen och uppmärksammar deras initiativ i stor utsträckning. Observationerna visar dock en bild av att många möten mellan vuxna och barn blir mycket korta. Samtal leder sällan till dialoger mellan vuxna och barn utan stannar ofta vid en eller två repliker. Det innebär att samtalet inte utvecklas till att bli en målstyrd process som syftar till utveckling och lärande. Förskollärare tar därmed inte vara på den uppkomna möjligheten att undervisa.

Barnets initiativ bemöts oftast med att den vuxne bekräftar vad barnet sagt genom att återupprepa, att sätta ord på en sak som barnet har eller på en företeelse, vad barnet gör. Responsen kan också vara en fråga till barnet eller ett konstaterande. Därefter utvecklas inte samtalet eller dialogen vidare. (fig. 2)

En vuxen sitter med några yngre barn på golvet då ett barn pekar på en bil och säger "där bilen", "Ja, där är den" bekräftar den vuxne varpå barnet pekar på en annan bil och säger "en till". Den vuxne nickar men engagerar sig inte mer i barnets nyfikenhet på bilarna.

³⁹ Skolverket (2011)

⁴⁰ Doverborg, Pramling & Pramling Samuelsson (2013)

I detta exempel sker endast ett konstaterande och upprepning av vad barnet säger. Barnet är uppenbart intresserad av bilar eftersom det pekar på ytterligare en. Genom detta inbjuder barnet till dialog och lek men personalen nyttjar inte tillfället att undervisa och samspela med barnet utifrån barnets intresse. (fig. 2)

Ytterligare ett exempel illustrerar ett tillfälle då möjligheten till dialog utifrån vad barnen intresserar sig för inte tas tillvara.

Några barn sitter vid ett bord och bakar kakor av lera. En vuxen kommer förbi och säger att det luktar gott och frågar *"får jag smaka?"* Barnen säger då att kakorna inte är färdiga ännu varpå den vuxne säger *"nähä"* och går igen.

Den vuxne uppmärksammar här vad barnen gör men lämnar sedan barnen därhän i sin aktivitet. Barnen lär sig troligen något själva genom bakandet men går miste om ett tillfälle då den vuxne hade kunnat interagera med barnen och genom en målstyrd process stimulera till ett lärande i riktning mot strävansmålen, det vill säga undervisa. Många liknande exempel observeras i de förskolor som granskats. (fig. 1)

Det framkommer också goda exempel då personal uppmärksammar vad barnet pratar om och möter upp med utmanande frågor. Detta förekommer exempelvis vid lässtunder då den som läser stannat upp, ställer frågor och samtalar med barnen om innehållet, men också i andra situationer.

Ett barn ska gissa på ett plastdjur och säger *"ett bä"*. Den vuxne svarar *"ja, ett lamm som säger bä"*.

En vuxen frågar ett barn vad det byggt och barnet säger *"ett torn"* varpå den vuxne svarar *"ett torn ja, med många klossar"*.

I dessa exempel använder personalen med språkets hjälp tillfället till att expandera och vidga barnens perspektiv. Båda barnen får här bekräftelse på det de sagt men personalen gör också tillägg som ger barnen både nya begrepp och det de sagt insatt i ett större sammanhang. Ett annat kort exempel är när ett barn ska gissa ett föremål enbart genom att känna på det. *"En bil, en buss"*, gissar barnet. *"Ja, ett slags fordon"* säger personalen och expanderar därmed för barnet att det finns ett samlingsnamn. (fig. 3)

Att förskollärare och övrig personal inte alltid tar vara på de tillfällen som erbjuds att föra samtal och dialog om något som barnen finner intressant, visar sig främst i mat- och tambursituationer. I drygt hälften av de besökta förskolorna visar granskningarna att dialoger och samtal i syfte att stimulera och utmana sällan förekommer i dessa situationer. Uppmaningar, tillsägelser och tillrättavisningar är vanliga trots att barnen själva många gånger initierar olika ämnen att samtala om.

Det primärt viktigaste vid matsituationer förefaller vara att barnen ska äta och att det ska vara lugnt. Ofta handlar det som sägs om uppmaningar att skicka matskålar, sitta stilla och att fortsätta äta. Frågor som personalen ställer till barnen handlar främst om vad barnen tycker om maten, om de vill ha något mer eller om de behöver hjälp exempelvis med att dela. Det är också vanligt att personalen ställer frågor om vad barnen har gjort ute under förmiddagen. Det leder dock sällan till dialoger utan blir istället mest bekräftande. (fig. 2) Barnens initiativ till samtal vid matborden kan handla om maten, något de ser runt omkring eller något de hör de vuxna prata om. I nedanstående exempel pratar två barn om grönsakerna i en skål som står på matbordet. Det sitter en vuxen vid samma bord.

"Det heter grönt, grönsaker" säger ett barn varpå ett annat fyller i *"det som varit i jorden är det som är grönsaker"*.

Den vuxne som sitter vid bordet tar ingen notis om vad barnen pratar om. (fig. 1) Barnen visar ett intresse för grönsaker som den vuxne skulle kunna samtala och föra dialog kring. Förutom att barnen skulle ges möjlighet att öka sina kunskaper om grönsaker såsom färger, former, var de växer, smaker och så vidare. så finns ett tillfälle att utifrån barnets behov och en medvetenhet om målen kunna utmana barnens utveckling inom flera olika områden. (fig. 3)

Även i tambursituationer tycks mönstret vara detsamma. Det viktigaste verkar vara att barnen relativt snabbt får på sig kläderna och att de kommer ut. Det förekommer sällan samtal eller dialoger i syfte att utmana och stimulera ett lärande. Främst handlar kommunikationen om frågor och konstaterande av det som händer och uppmaningar såsom *"häng upp overallen"*, *"ställ skorna i hyllan"* och *"ta av dig"*. De vuxna tar sällan vara på eller utvecklar samtalsämnen som barnen initierar vilket nedanstående exempel illustrerar. (fig. 2)

I tamburen frågar ett barn *"hur bygger man hus?"* varpå den vuxne svarar kort och korrekt om ritning, brädor och snickra. Ett annat barn säger då att *"min morfar bygger hus"*. Samtalet är dock redan avslutat från den vuxnes sida.

Det finns också observationer som visar det motsatta. I mat- och tambursituationer finns exempel på samtal och dialoger som utmanar och stimulerar barnens lärande. I en matsituation som observeras förs ett långt samtal om tänder, att tappa tänder och få vuxentänder. Ett exempel i tamburen är när ett barn pratar om regn och åska och visar personalen sin bok om åska. Den vuxne som befinner sig där tittar i boken tillsammans med barnet och de för en dialog om åska en stund innan barnet klär på sig. I dessa exempel får barnet utmaningar genom frågor som ger möjlighet att reflektera och öka sin förståelse. (fig. 3)

Som tidigare nämnts visar intervjuerna att såväl förskollärare som arbetslag är ovana vid att formulera sig kring språk och kommunikation som verktyg för att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande. De fåtal förskollärare och arbetslag som ändå anknyter till språk och kommunikation som ett verktyg i undervisningen framhåller vikten av att lyssna, ställa frågor, fråga vidare och utmana. Arbetslagen i dessa förskolor beskriver ett arbets sätt som också samstämmer med vad som observeras under besöket.

Lärandet ska baseras på samspel

Barnen uppmuntras och stimuleras inte att samspela och lära av varandra i alla förskolor. I en av fem förskolor engagerar sig arbetslaget inte i samspelet med barnen och tar inte vara på tillfällena att undervisa i samspelet. Därmed finns det risk för att barnen inte får optimal stimulans och utmaningar för att utvecklas i den riktning som förskolan ska sträva efter och möjligheterna för barnen att lära av varandra begränsas.

I förskolan ska lärandet baseras på såväl samspelet mellan personal och barn som på att barnen lär av varandra.⁴¹ Barnen ska möta personal som engagerar sig i samspelet med både det enskilda barnet och med barngruppen. Barngruppen ska ses som en viktigt och aktiv del i utveckling och lärande.⁴² I närmare en tredjedel av de förskolor som granskats behöver samspel utvecklas avseende personalens samspel med barnen eller att barnen uppmuntras att samspela med varandra eller bådadera.

Förskollärare och övrig personal befinner sig oftast nära barnen för att kunna inspirera, stötta och hjälpa dem. *"Vi sitter inte utan är hela tiden aktiva, vi finns där."* Observationer visar dock att det också finns vuxna som visserligen befinner sig nära barnen i deras aktiviteter men som inte engagerar sig i ett samspel med dem. (fig. 2) Därmed förloras också tillfällena till undervisning i samspelet med

⁴¹ Skolverket (2011)

⁴² Skolverket (2011)

barnen. Ett sådant exempel är när ett barn ber en vuxen att bygga en pyramid med hjälp av magnetiska geometriska figurer. Den vuxne undrar hur man bygger en pyramid och barnet hämtar en ritning. Den vuxne bygger och räknar medan barnet står och ser på. Det sker ingen konversation mellan de två och den vuxne involverar inte barnet i aktiviteten. Den vuxne koncentrerar sig på att själv kunna lösa uppgiften och barnet tröttnar till slut på att bara se på. Här tar den vuxne inte tillvara en aktivitet som erbjuder stora möjligheter att i ett samspel stimulera i riktning mot flera olika strävansmål inom exempelvis teknik och matematik.

På flertalet av förskolorna nämns barngruppen som en resurs och en viktig del i barnens utveckling och lärande. I intervjuerna betonar arbetslagen betydelsen av samspel i barngruppen och att det genomsyrar allt i förskolan. Denna uppfattning stämmer dock inte alltid överens med de observationer som genomförs då dessa visar att barnen sällan uppmuntras eller stimuleras att samspela med varandra och att lära av varandra. Vikten av sitt eget engagemang i samspelet framhålls också av arbetslagen och att deras eget agerande i samspelet påverkar hur barnen är mot varandra. Observationer visar att förskollärares och övrig personals samspel med både det enskilda barnet samt barngruppen företrädesvis handlar om trivsel och att samsas.

Barnens nyfikenhet och intresse för att lära ska tas tillvara

I nästan hälften av de granskade förskolorna tas barnens nyfikenhet och vetgirighet sällan tillvara som tillfällen till att undervisa. Barnen uppmuntras inte att utforska och undersöka och får inte stöd i att utveckla färdigheter som leder till självständighet. Därigenom finns en risk att barnens nyfikenhet avtar och lusten att lära dämpas.

Utforskande, nyfikenhet och lust att lära ska utgöra grunden för förskolans verksamhet. Barnens nyfikenhet, företagsamhet och intressen ska uppmuntras och deras vilja och lust att lära ska stimuleras.⁴³ Barn är nyfikna av naturen och intresserade av världen. När barnet visar sig intresserat av något skapas möjligheter att kommunicera och ställa frågor som stimulerar och utmanar. För att förstå barnets perspektiv är det viktigt att förstå hur barnet förstår något. Detta skapas genom att förskollärare och arbetslag ställer frågor som får barnet att fundera och tänka och föra dialog kring det barnet är nyfiskt på.⁴⁴

I knappt hälften av de granskade förskolorna arbetar arbetslagen inte på ett medvetet sätt med att ta vara på barnens nyfikenhet och vetgirighet, vilket exemplen nedan visar. Barnen i dessa förskolor utmanas inte utifrån sitt tidigare kunnande och personalen expanderar inte heller deras intresseområden. Detsamma gäller arbetet med att stärka barnens intresse för att lära.

Framträdande är dock att såväl förskollärare som övrig personal oftast lyssnar på barnen och bemöter det barnen initierar oavsett om det är ett påstående, en nyfiken fråga eller att barnet vill ha något eller göra någonting. Personalens agerande handlar då om, som tidigare nämnts, att besvara kort, ställa någon fråga, bekräfta eller tillmötesgå barnets önskan eller erbjuda något annat som barnet kan göra eller leka med. Men barnens initiativ används sällan till att expandera, vidga perspektiven och utmana i syfte att stimulera till ett lärande i riktning mot strävansmålen. (fig. 2) Personalen missar tillfällen då barnets nyfikenhet och intressen skulle kunna leda till att barnet, genom att undersöka och utforska, får nya erfarenheter och utvecklar ett nytt kunnande och nya färdigheter. Granskningarna visar att personalen i många förskolor inte uppmuntrar och stödjer barnen att undersöka fenomen och situationer vidare.

⁴³ Skolverket (2011)

⁴⁴ Pramling Samuelsson & Sheridan (2016)

På en skogsutflykt kliver ett barn över ett träd som fallit omkull. *"Det är nog stormen som vält det"* säger barnet och den vuxne replikerar *"ja, det är det nog"*.

Barnet i detta exempel har funderingar över vad som kan ha hänt med trädet och öppnar upp för den vuxne genom att förslå att det kan vara stormen som vält det. I denna situation svarar den vuxne på barnets initiativ men ger endast ett bekräftande svar och tar inte vara på tillfället att tillsammans med barnen reflektera över andra möjligheter, undersöka, utmana och stimulera så att det leder till ett lärande och en ny förståelse hos barnen. (fig. 2) Ett tillfälle att gå in i en målstyrd process i syfte att utveckla och lära, det vill säga undervisa, har gått den vuxne förbi. Och barnet har förlorat ett tillfälle att utforska händelser i naturen.

Förskollärare och arbetslag har oftast själva en bild av att de tar vara på och bemöter barnens nyfikenhet men som inte alltid samstämmer med vad som observeras. Även om barnens frågor som är av nyfiken karaktär ofta besvaras kort finns det en variation från det att en nyfiken fråga ges ett abrupt svar till att den tas tillvara.

Några barn pratar med varandra om hur långa pappor är och frågar en vuxen varför någon är lång. *"Så är det bara"* får barnet till svar.

Ett barn pekar på sitt kycklingspett och utbrister *"titta, det ser ut som marshmallows"*, vilket besvaras med *"jaha, men ta lite potatis nu"*.

Några barn undersöker en termometer och frågar vad det är för tecken som *"är som ett smalt streck"*. Den vuxne svarar att det är ett minustecken och frågar om barnen vet vilket det andra tecknet är. De svarar *"ett plustecken"*, och därefter fortsätter dialogen om vad den blåa och röda färgen på termometern kan betyda.

I dessa tre exempel initierar barnen intresseområden utifrån något de är nyfikna på men den vuxne bemöter det på helt olika sätt. Att svara på ett barns nyfikna fråga med *"så är det bara"* medför att barnet fräntas en möjlighet att med stöd reflektera över frågans innehåll. (fig. 1) Samtidigt riskerar den vuxne att kväva barnets nyfikenhet och lust att ställa frågor. Det är förskolans uppdrag enligt läroplanen att uppmuntra barnens nyfikenhet, företagsamhet och intressen och stimulera deras vilja och lust att lära.⁴⁵

Observationerna ovan visar att personalen inte tar vara på barns nyfikenhet. Trots detta säger övervägande delen av förskolornas personal i intervjuerna att de är medvetna om barns nyfikenhet och vikten av att ta vara på denna. *"Barn är nyfikna och ställer frågor."* Några förmedlar också betydelsen av att själva skapa spännande moment och stimulera barns nyfikenhet. *"Ansvaret för att väcka nyfikenheten hos barnen ligger hos oss vuxna."* Observationer visar att detta främst sker i samlingar och andra vuxenledda aktiviteter då personalen på olika sätt skapar spänning och nyfikenhet inför själva aktiviteten och dess innehåll.

Men det finns också exempel där arbetslag menar att barnen inte är så nyfikna just nu, *"det är svårt när inte alla barn är så kunskapstörstiga"*. Barnen kan också upplevas alltför nyfikna, och det finns arbetslag som inte ser det som sitt ansvar att ta vara på nyfikenheten. *"Vi skulle bli knäppa om vi skulle svara på alla deras [barnens] frågor."*

Det finns också en medvetenhet hos förskollärare och arbetslag om vikten av att ta vara på barnens olika intressen. Även om den hör till undantagen så finns det arbetslag som upplever svårigheter med detta med motivering att det är många barn i gruppen och att det är mycket som ska hinnas med. Att

⁴⁵ Skolverket (2011)

utgå från barnens intresse uppfattas också som detsamma som att barnen ska bestämma. Att de inte kan bestämma *allt* används som argument för att inte ta vara på och utgå från barnens intresse.

”det går inte att lyssna in och göra allting som alla barn vill”

Att förskollärare och arbetslag inte tar vara på möjligheten att utifrån barnets lust att lära och utveckla nya färdigheter blir även detta främst synligt i mat- och tambursituationer. Det finns exempel på när barn som försöker ta av stövlarna med hjälp av en stövelknekt får vägledning och stöd av en vuxen tills de själva lyckas och motsatt exempel att när ett barn försöker använda stövelknekten och misslyckas så lyfter den vuxne upp barnet och drar av stöveln. Initiativen att få av sig stövlarna uppmärksammas av en vuxen men agerandet skiljer sig åt. I matsituationer återkommer samma fenomen att personalen lägger upp mat på barnens tallrikar, håller upp mjölk eller delar potatis utan att barnen vägleds eller utmanas att försöka själva.

Lek, miljö och material som verktyg för lärande

Förskollärare och arbetslag i cirka en tredjedel av de granskade förskolorna använder inte barnens lek för att stimulera och utmana ett lärande eller som tillfälle till undervisning. Förskolorna har i stort miljöer som är inbjudande och innehållsrika men förskolecheferna i några förskolor tar inte i tillräcklig omfattning sitt särskilda ansvar att se till att alla barn får tillgång till en innehållsrik och stimulerande miljö. Förskollärare och arbetslag i var fjärde förskola behöver utveckla arbetet med att använda miljö och material i syfte att stimulera och utmana ett lärande.

Leken är viktig för barns utveckling och lärande. Leken ska prägla verksamheten i förskolan och den ska brukas i syfte att främja varje barns utveckling och lärande.⁴⁶ Studier visar att uppdelningen mellan lek och lärande inte är adekvat för barn. Lek och lärande flyter in i varandra om verksamheten är lustfylld och meningsfull.⁴⁷ Förskollärare såväl som arbetslag och förskolechefer som intervjuats anser leken vara mycket viktig för barns utveckling och lärande. Ändock visar granskningen att personalen i cirka en tredjedel av de granskade förskolorna inte tar vara på möjligheten att i barnens lek stimulera utveckling och lärande och att undervisa.

Flertalet av de intervjuade arbetslagen framhåller att barn lär sig mycket i leken men tycks ha svårt att se hur de själva kan ha del i barnens lärande i leken. Granskningen visar att det på flera förskolor finns en stark tilltro till att barnens lek inte får störas vilket gör att personalen alltför ofta förhåller sig passiva till barnens lek. *”Man vill inte störa deras lek.”* Detta kan vara en gemensam inställning men det förekommer också skillnader mellan personer i ett och samma arbetslag hur de förhåller sig till, eller i, barns lekar och aktiviteter. Pramling Samuelsson och Asplund Carlsson menar att leken är en viktig del av lärandet och att *”[förskol]läraren måste både ha en intention om vad barnen ska lära sig och kunna upptäcka det i barnens agerande”*.⁴⁸

I många förskolor deltar dock förskollärare och arbetslag i barnens lek men tar inte vara på möjligheten att stimulera och utmana till ett lärande och att undervisa, det vill säga rikta lärande och utveckling mot ett bestämt mål. Ett sådant exempel är när ett yngre barn sitter tillsammans med en vuxen och de har en burk med plastkameler i olika färger och storlekar. Den vuxne bygger ihop kameler till en ring och lägger denna framför barnet som plockar isär. Det är en tyst lek och barnet och den vuxne samtalar inte med varandra. I aktiviteten finns stora möjligheter för den vuxne att stimulera i riktning mot flera olika strävansmål inom exempelvis språk och matematik. Men detta tillfälle till undervisning tas inte tillvara.

⁴⁶ Skolverket (2011)

⁴⁷ Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson (2014)

⁴⁸ Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson (2014), s. 223

Förskollärare och arbetslag som på ett medvetet sätt deltar aktivt i barns lek och andra aktiviteter initierade av barnen motiverar detta främst med att de ska bidra till ett lärande i leken. De använder leken för att stimulera och utmana så att barnen bland annat ska ges förutsättningar att utveckla språk, kommunikation, samspel och turtagning. Syftet med att delta är också att skapa trygghet och att observera barnen. *”Man för in andra erfarenheter, man bygger vidare på deras lek.”*

Att förskollärare och övrig personal tillför och expanderar i leken kan konkretiseras med en observation då en personal deltar i en ”doktorslek”. Barnet som har rollen som läkare undersöker patienten (personalen). Vid undersökningen benämner den vuxne på ett tydligt och expanderande sätt olika kroppsdelar som undersöks och vill också ha andra delar undersökta. *”Titta lite i örat också”.* (fig. 3)

I utevistelsen finns en stor variation på hur personalen förhåller sig till barnen och deras lekar och aktiviteter och i vilket syfte. Observationer visar att personalen ofta har ett övervakande förhållningssätt vid utevistelsen och att de alltför sällan deltar aktivt i barnens lekar. Detta är för många ett förhållningssätt som de valt. Om något händer eller det uppstår konflikter griper dock personalen in.

”jag är mer passiv ute, de behöver få vara ifred och leka själva”

För att barnen ska inspireras till och ges möjlighet att leka behövs också en miljö som är öppen, innehållsrik och inbjudande. Förskolechefen har ett särskilt ansvar för att barnen får tillgång till en bra miljö och material för utveckling och lärande. De fysiska miljöerna inomhus är i de flesta granskade förskolorna innehållsrika och inbjudande. Även den fysiska miljön utomhus är i de allra flesta förskolor variationsrik och anpassad till barngruppernas olika behov. Det finns dock några förskolor där utemiljön inte är anpassad så att både äldre och yngre barns behov av stimulans och utmaningar blir tillgodosedda.

Omkring var tionde förskola behöver utveckla sina miljöer så att de lockar och inspirerar till aktiviteter som syftar till att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande. Miljöerna i dessa förskolor ger ett kallt och torftigt intryck och är inte alltid anpassade till den aktuella barngruppens behov. I ett par förskolor har personalen gjort ett medvetet val att ha det *”mer avskalat”*. Detta motiveras med att barnen inte ska få för många intryck och därmed få svårt att koncentrera sig. En miljö som inte är innehållsrik och inbjudande kan innebära att barnen inte upplever vistelsen i förskolan som rolig och meningsfull vilket läroplanen föreskriver att den ska vara.

Förskollärare, arbetslag och förskolechefer pratar ofta engagerat om miljön som en viktig pedagogisk del i förskolan. Att miljön är föränderlig och att barnen har inflytande över miljöns utformning är vanligt. Barnens olika intressen utgör ofta utgångspunkt för förändringar i miljön.

”vi förändrar ständigt utifrån barnens intressen”

Förskolornas material, som är en del av miljön, är i flertalet av de besökta förskolorna varierat och exponerat på ett sätt som främjar lek och lärande av olika slag. I var fjärde förskola behöver dock arbetet med att på ett medvetet sätt använda miljö och material i syfte att stimulera ett lärande utvecklas. Förskolechefer har ofta synpunkter på vilket material som ska köpas in och efterfrågar det pedagogiska syftet. Materialet är dock inte alltid lättillgängligt för barnen. I de granskade förskolorna finns exempel på där material ligger i lådor vilket gör att dess innehåll inte är synligt eller att materialet ligger högt och därför inte nåbart för barnen. När det gäller material utomhus är tillgänglighet och exponering inte heller självklar. Om materialet inte är synligt och tillgängligt inspireras inte heller barnen och deras möjlighet till variation begränsas.

Undervisning i riktning mot läroplanens strävansmål

I så gott som alla förskolor stimuleras och utmanas barnens utveckling inom språk och kommunikation på olika sätt. Dock tas inte alla tillfällen tillvara att stimulera språkutveckling och använda ett nyanserat språk i mötet med barnen. Detsamma gäller arbetet med att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande inom matematik. Men i drygt var fjärde förskola stimuleras sällan barnens intresse för naturvetenskap och teknik. Det saknas tillräckliga kunskaper i hur naturvetenskap och teknik ska involveras i den dagliga verksamheten. Barnen får därmed inte den stimulans och de utmaningar de behöver för att ges förutsättningar att utvecklas mot de mål som förskolan ska sträva efter.

Det är vanligt att förskolor använder mycket rim, ramsor, sagor och sång för att stimulera språkutveckling. Att läsa och låta barnen använda böcker är rikligt förekommande men vid några förskolor är böcker inte alltid synliga eller lättillgängliga vilket medför att barnen inte heller efterfrågar några böcker. Det finns också på de flesta ställen material, såsom alfabet och ordbilder för att stimulera barnens läs- och skrivutveckling. Förskollärare och arbetslag är, med några undantag, noga med att använda korrekta begrepp, istället för *”den här”* eller *”den där”* och att sätta ord på det som sker. Ett barn som säger *”jag blir trött på benen”* besvaras av en vuxen med *”blir du trött i benen?”*. Personalen använder dock inte i alla sammanhang ett rikt och nyanserat språk och, som tidigare beskrivits, utvecklar inte heller samtal till att bli några längre dialoger i syfte att stimulera barnens språk- och kommunikationsutveckling.

Även när det gäller att stimulera barnens utveckling inom matematik använder personalen korrekta begrepp. De vanligaste och mest konkreta exemplen på att stimulera matematik handlar om fruktstund och att frukten ska delas. Just vid dessa situationer ställer personalen ofta utmanande frågor om hel, delar, fjärdedelar, stort och litet. Ett annat vanligt förekommande fenomen, som observeras när det gäller matematik, är att räkna antal. Det sker oavsett vilken situation det handlar om och vad som helst kan räknas. Att benämna geometriska figurer vid sina rätta namn är också vanligt och att mäta, jämföra och prata om storlekar förekommer också. Dock finns det tillfällen där förskollärare och övrig personal inte tar vara på möjligheten att stimulera barnens utveckling inom matematik som i det tidigare nämnda exemplet med kamelerna. Ett tillfälle att bland annat sortera i storlekar och mönster samt införa matematiska begrepp som exempelvis större än, mindre än och liknande.

Vid intervjuerna kan förskollärare och övrig personal, för det mesta med lätthet och en viss variation av exempel, beskriva hur de stimulerar och utmanar barnen inom matematik. Det är dock en stor skillnad mellan olika aktiviteter i vad mån detta sker. Främst sker detta i planerade vuxenledda aktiviteter som exempelvis samling och minst i tambur- och matsituationer. I drygt två tredjedelar av förskolorna tar personalen inte vara på möjligheten i tamburen att stimulera lärandet inom matematikområdet. I en observerad tambursituation där två barn diskuterar addition med mycket höga tal och hur man kan veta svaren engagerar sig inte den vuxne i barnens resonemang, trots att det finns en uppenbar möjlighet. Samma fenomen kan också förekomma i fria aktiviteter då barnen själva väljer sysselsättning som exempelvis då ett yngre barn räknar Duplo-bitar och inte kommer vidare efter nio alltmedan en vuxen passivt tittar på.

Att stimulera och utmana barnen i sitt intresse för naturvetenskap och teknik är dock inte lika självklart. Teknik hänvisas ofta till bygg- och konstruktionsleksaker och naturvetenskap till djur och natur. Förskollärare och arbetslag pratar i intervjuerna om olika naturvetenskapliga experiment och att arbeta med snö, vatten och is är de mest förekommande exemplen vilket också noteras i observationer. Men naturvetenskapliga fenomen involveras inte i den dagliga verksamheten. *”Det blir liksom i perioder.”* Det förekommer också många inslag av djur och natur i verksamheterna. Ett arbetslag uttrycker att naturvetenskap är det svåra och att *”naturkunskap är lättare att jobba med”*. Det är sällan det före-

kommer inslag då förskollärare och övrig personal stimulerar inom området naturvetenskap som naturliga inslag oavsett aktivitet. Nedanstående exempel visar dock ett tillfälle då en vuxen för in naturfenomen i en skapande aktivitet.

När ett barn målar hav ställer personalen frågan; *"hur är det under vattnet tror du, är det stilla?"* Barnet svarar *"nej, det rör på sig"*. Den vuxne bekräftar och tillägger *"det kallas för ström"*.

Förskollärare och arbetslag tycks i många fall uppleva sig sakna kunskap om vad teknik i förskolan kan handla om. Flera tycker det är svårt med teknik och vid intervjuer finns också problem med att formulera sig kring frågan. Det finns vidare uppfattningar om att det krävs ett särskilt material för att arbeta med teknik. *"Vi har inte så mycket, inte ute heller."* Även om det är i ett fåtal förskolor så finns det också personal som på ett självklart sätt formulerar sig kring teknik. Ett arbetslag uppger att de arbetar med teknik i ett projekt och att teknik handlar om exempelvis elvisp och bormaskiner, och i några förskolor hänvisar arbetslagen teknik till digitala verktyg såsom surfplattor, appar och andra digitala system.

Naturvetenskap och teknik förefaller också vara områden som genomförs som avgränsade aktiviteter till skillnad från språk och matematik som, om än i olika omfattning, involveras i den dagliga verksamheten oavsett aktivitet eller situation. I några intervjuer uppges att teknik är något de pratat om och något de ska genomföra längre fram. *"Vi har pratat om att vi ska komma in på det."* Att det är områden som man arbetar med vid särskilda tillfällen bekräftas också. *"Teknik har vi haft vissa perioder."* En förskolechef uttrycker att barnen just nu är intresserade av bokstäver vilket medför att naturvetenskap och teknik kommer i skymundan. Detta bekräftar också att dessa områden ses som isolerade företeelser och inte som en del i helheten.

Avslutande diskussion

I förskolan ska omsorg, utveckling och lärande bilda en helhet. Det finns inga mål som barnen ska uppnå och inte heller några ämnen som barnen ska undervisas i. Detta medför en viss problematik då undervisningen i förskolan ska granskas. Att särskilja delar som är sammanflätade i en helhet kan te sig vanskligt. En kort omsorgssituation kan bland annat innehålla både barns nyfikenhet, vilket personalen är uppmärksam på, ett intresse som tas tillvara, ett samspel mellan barn och vuxen, stimulans och utmaningar med lekfulla inslag och som syftar till utveckling och lärande. I förskolans läroplan formuleras dock det pedagogiska uppdraget som många olika delar men också att dessa ska bilda en helhet.

Undervisning och/eller lärande

I de förskolor som ingått i granskningen pågår mycket arbete med att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande (fig. 2). Barnen har möjlighet att leka och de inspireras och lockas av miljöer som är uppbyggda i syfte att stimulera ett lärande. Uppdraget består dock inte enbart i att stimulera och utmana utan det krävs också att arbetet genomförs så att barnen ges förutsättningar för utveckling och lärande i riktning mot målen, det vill säga att förskollärare undervisar (fig. 3).

Skollagens definition av undervisning som *målstyrda processer som syftar till utveckling och lärande* torde kunna jämföras med läroplanens *stimulera och utmana barnens utveckling och lärande*. Stimulans och utmaningar kan dock ske på många olika sätt men det är först när det medvetet riktas mot strävansmålen och blir en lärprocess som vi kan tala om undervisning. Och givet är att det i förskolan handlar om de mål som verksamheten ska sträva efter, till skillnad mot grundskolan där det är mål som eleverna ska uppnå.

Många förskollärare, arbetslag och förskolechefer i de granskade förskolorna har en klar uppfattning om att undervisning inte hör hemma i förskolan, samtidigt som de menar att undervisning och lärande är samma sak. Illeris menar dock att det är inadekvat att se undervisning och lärande som synonyma eftersom man då inte skiljer på det man undervisar i och det man faktiskt lär sig.⁴⁹ Om det är så att det enbart sker lärande och ingen undervisning i förskolan väcks frågan vilken roll förskollärare och arbetslag då har.

De som intervjuats framhåller också att barn lär sig hela tiden och att lärandet pågår ständigt. Och visst, barn lär sig något hela tiden och i alla sammanhang men *vad* de lär sig kanske inte alltid är i riktning mot de mål som verksamheten i förskolan ska sträva efter (fig. 1). Om lärandet sker hela tiden oavsett om personalen finns där eller inte finns en risk att ansvaret för lärandet läggs på barnet vilket inte är rimligt då barnet vistas i förskolan för att få stimulans och utmaningar i sin utveckling och sitt lärande. Barnens lärande behöver stödjas och riktas mot de mål som förskolan ska sträva efter. För att det ska ske behövs det i förskolan förskollärare som är skickliga på att ta vara på barns initiativ och skapa processer som syftar till utveckling och lärande mot strävansmålen. Det förutsätter också att förskollärare har kunskap om de mål förskolan ska sträva efter och om barnets behov, förutsättningar och tidigare erfarenheter. Förskollärare behöver därför fundera över sin egen roll i barns lärande och träda fram som *undervisande* förskollärare. Det handlar då inte om att förskolan ska bli mer lik grundskolan utan om att öka medvetenheten om möjligheten till undervisning i mötet med barnet oavsett i vilken aktivitet eller situation detta möte sker.

⁴⁹ Illeris (2007)

Förskollärares ansvar för undervisningen

I Skolinspektionens tidigare granskning av förskolans pedagogiska uppdrag 2012,⁵⁰ var andelen förskolor som inte tydliggjort förskollärares ansvar ungefär detsamma som i nuvarande granskningar.⁵¹ Det kan bero på att läroplanen inte implementerats i dessa avseenden men också på att det är svårt att tolka vad förskollärares ansvar innebär och hur det ska ta sig uttryck i verksamheten eftersom det också saknas vägledande material. I dag är det upp till varje huvudman, förskolechef och förskollärare att tolka och förstå vad det innebär, vilket inte är rimligt. En konsekvens av att det saknas vägledning är att det i många förskolor inte skett någon förändring. Förskollärare har inte tagit ansvar för undervisningen och för att arbetet genomförs så att barnen ges förutsättningar för utveckling och lärande i riktning mot målen. Förskolecheferna har inte heller skapat förutsättningar för detta genom att tydliggöra för hela arbetslaget vad ansvaret innebär. Förskolechefen har som pedagogisk ledare och chef det övergripande ansvaret för att verksamheten bedrivs i enlighet med målen i läroplanen och uppdraget i dess helhet. Däri ligger också att skapa förutsättning för förskollärare att kunna ta ansvar för undervisningen.

Då förskollärares ansvar blir tydligt blir det också tydligare vad som åligger hela arbetslaget med dess olika yrkeskompetenser. Barnskötarna har en fortsatt stor betydelse för verksamheten och utgör, enligt förarbetena till skollagen, ett betydelsefullt komplement till förskollärarna.⁵² Det är viktigt att det görs en åtskillnad mellan förskollärare och övrig personal vad gäller ansvaret. Såväl skollag som läroplan påvisar att det är förskolläraren som har ansvaret för undervisningen men att hela arbetslaget ska genomföra arbetet.

Stimulerar och utmanar men missar tillfällena till undervisning

Alltför ofta missar förskollärare och arbetslag möjligheten att i mötet med barnet expandera innehållet och därigenom skapa förutsättningar för utveckling och lärande. Språklig och kommunikativ interaktion används inte på ett medvetet sätt som verktyg i undervisningen. Lundgren med flera⁵³ liksom Persson⁵⁴ lyfter fram dialog, kommunikation, samspel och interaktion som förutsättningar för lärande och undervisning. Men i många möten mellan barn och vuxen som observerats i granskningarna tas inte uppkomna tillfällen tillvara. Samtal leder sällan till dialoger mellan vuxen och barn utan stannar ofta vid en eller två repliker. Det innebär att samtalet inte utvecklas till att bli en målstyrd process som syftar till utveckling och lärande. Därmed begränsas också möjligheterna för barnen att få optimala förutsättningar för utveckling och lärande med utgångspunkt från de mål som förskolan ska sträva efter.

När ett barn kommer med ett föremål eller har någon fråga uppstår ett gemensamt "objekt", ett innehåll som förskolläraren kan använda sig av och genom undervisning ge förutsättningar för utveckling och lärande. Doverborg med flera menar att grunden för undervisning är "att två eller flera personer delar uppmärksamhet på något tredje".⁵⁵

I många av de exempel som framkommit i granskningarna finns dessa förutsättningar men tillfällena tas alltför sällan tillvara och utvecklas inte till en undervisningssituation.

Med undantag av att förskollärare och övrig personal inte tar vara på alla situationer som uppstår att undervisa, så stimuleras och utmanas barnens utveckling inom språk och kommunikation i så gott som alla förskolor, om än i olika omfattning. Ungefär detsamma gäller att stimulera och utmana barnens

⁵⁰ Skolinspektionen (2012)

⁵¹ Cirka två tredjedelar av de 82 granskade förskolorna.

⁵² Prop. 2009/10:165, s. 218

⁵³ Lundgren, Säljö & Liberg (2012)

⁵⁴ Persson (2015)

⁵⁵ Doverborg, Pramling & Pramling Samuelsson (2013), s. 54

utveckling inom matematik. I Skolinspektionens granskning av undervisning i förskoleklass 2015, framkommer ett resultat vad gäller språk och matematik som kan jämföras med den nu aktuella granskningen. Dessa områden framträder även i förskoleklassen som dominerande. En av förklaringarna som beskrivs är att fokus på dessa ämnen har en lång tradition inom förskolan. Rekommendationer som fanns redan då Socialstyrelsen hade myndighetsansvar för förskolan angav att barnens intresse för just matematik och språk skulle stimuleras.⁵⁶ Kanske är det också en förklaring till att dessa ämnen även dominerar i förskolan vid innevarande granskningar.

Förskolorna arbetar inte på ett lika medvetet sätt med att stimulera och utmana barnens intresse för naturvetenskap och teknik. Liknande bild framkom i Skolinspektionens granskning av förskolans förstärkta pedagogiska uppdrag 2012⁵⁷. Det förefaller vara svårt att få in detta som naturliga inslag i den vardagliga verksamheten och beskrivs som något man gör vid särskilda tillfällen. Med utgångspunkt i att barn är nyfikna och att personalen menar att undervisning är synonymt med att utforska och undersöka fenomen ter det sig märkligt att just naturvetenskap och teknik inte intagit en större plats i förskolorna. Orsaken kan vara dels att personalen inte har tillräcklig kunskap om ämnena som sådana, dels att de inte vet hur det kan omsättas i praktiken och bli en del i det dagliga arbetet med barnen. Det finns därför anledning för förskolecheferna att ta ansvar för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att kunna uppfylla uppdraget att stimulera och utmana barnens intresse för naturvetenskap och teknik.

Omsorg, utveckling och lärande

Utifrån de aktuella granskningarna kan återigen konstateras att omsorg, utveckling och lärande inte bildar en helhet. Mat- och tambursituationer framträder som rutiner där möjligheterna att stimulera ett lärande inte tas tillvara. Liknande mönster framkom i Skolinspektionens granskning av förskolans pedagogiska uppdrag 2012,⁵⁸ och i granskningen "Trygghet och lärande för barn under 3 år" 2016, konstaterades också att tambursituationen inte tas tillvara för lärande.⁵⁹ Barn vill av naturen bli självständiga och klara sådant som äldre klarar av. Men i dessa rutinsituationer tycks arbetslagen inte vara medvetna om möjligheterna till lärande och intar inte rollen som stödjande och utmanande för att barnen ska få möjlighet att utveckla nya färdigheter. Detta trots att arbetslagen i intervjuerna framhåller att barnen lär sig hela tiden. Det uppstår dock vissa svårigheter att lära sig om man som barn inte ens får möjlighet att med stöd från en vuxen få försöka själva att exempelvis ta mat och lägga på sin tallrik eller ta på och av sina stövlar.

Detsamma gäller att använda barnens lek för att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande. Barn måste givetvis själva få möjlighet att öva, pröva, befästa och bekräfta sina kunskaper och färdigheter samt bearbeta erfarenheter i leken. Uppfattningen om att barnen inte ska störas i leken kan få konsekvensen att de lämnas därhän i sitt lärande (fig. 1). Men om förskolläraren deltar i leken och tar vara på möjligheterna till undervisning kan barnen ges förutsättningar för att ytterligare utvecklas och lära. (fig. 3)

Utifrån ovanstående finns det därför anledning för såväl förskollärare som övrig personal att fundera på sin egen roll i det lärande som de intervjuade beskriver sker i alla situationer. Vidare behöver förskolechefen, som har ansvar för förskolans kvalitet, ta det övergripande ansvaret för att verksamheten bedrivs i enlighet med målen i läroplanen och uppdraget i dess helhet.

⁵⁶ Skolinspektionen (2015)

⁵⁷ Skolinspektionen (2012)

⁵⁸ Skolinspektionen (2012)

⁵⁹ Skolinspektionen (2016)

Barnens rätt till ett lustfyllt lärande

Förskolan ska vara rolig och meningsfull och innehålla ett lustfyllt lärande. Barnen ska möta vuxna som ser deras möjligheter och som stimulerar deras nyfikenhet och lust att lära. Vad händer då när barnen inte får respons och mer eller mindre blir avvisade då de kommer med sina nyfikna frågor och funderingar? Risken finns att en besvikelse uppstår och om det upprepas kan det leda till en uppgivenhet och att lusten till lärande påverkas negativt. Är det då så roligt och meningsfullt? Förskolan är det första steget i barnens utbildning och att förlora lusten till lärandet kan ha effekter för barnets fortsatta utbildning. Det är därför viktigt att förskolan präglas av det lustfyllda lärande och att det bibehålls inför nästa steg då barnen ska gå vidare till förskoleklass.

Slutsatser

Kvaliteten i hur det pedagogiska uppdraget genomförs i de förskolor som granskats varierar. I många förskolor bedrivs inte en medveten undervisning även om barnen stimuleras och utmanas på olika sätt (fig. 2). Förskollärare tar inte vara på alla möjligheter att stimulera och utmana i riktning mot de mål som förskolan ska sträva efter.

Barn har rätt till en likvärdig förskola och att få optimala möjligheter till utveckling och lärande. Förskolan ska enligt läroplanen lägga grunden för ett livslångt lärande. Om barnet möts av förskollärare som tar vara på möjligheterna till undervisning, oavsett aktivitet eller situation och som skapar en förskola som är rolig och meningsfull, finns det också möjligheter för barnet att få en stabil grund att stå på i det livslånga lärandet.

Utöver skollagen och läroplanen saknas dokument som ger stöd och vägledning i hur undervisning ska tolkas och konkretiseras i förskolan. Granskningen visar också att begreppet undervisning inte diskuteras och definieras i förskolan på ett sådant sätt att det synliggör hur undervisning kan omsättas och bedrivs i praktiken. Därutöver behöver också klargöras vad förskollärares ansvar för undervisningen innebär.

Det saknas en tydlig definition av undervisning i förskolan och hur den ska bedrivs samt vägledning i hur förskollärares ansvar för undervisningen kan ta sig uttryck vilket riskerar att den förskola barnen erbjuds inte är likvärdig.

Resultaten av granskningarna pekar på att;

- Begreppet undervisning och hur undervisning ska bedrivs i förskolan behöver bli tydligt. Det behöver också bli tydligt hur förskollärares ansvar för undervisningen kan ta sig uttryck så att det synliggör förskollärares roll som undervisande lärare.
- Förskolechefen behöver ta det övergripande ansvaret och ge förutsättningar för förskollärare att kunna ta ansvar för att undervisningen genomförs så att barnen stimuleras och utmanas i sin utveckling och sitt lärande i riktning mot strävansmålen.
- Förskollärare behöver bli mer medvetna om sin roll i det direkta mötet med barnen och använda språklig och kommunikativ interaktion i en målstyrd process som syftar till utveckling och lärande, det vill säga undervisa.

Bakgrund, syfte och frågeställningar

Enligt skollagen är syftet med utbildningen i förskolan att den ska stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda barnen en trygg omsorg⁶⁰. Förskolan ska präglas av en pedagogik där omvårdnad, omsorg, fostran och lärande bildar en helhet.

Läroplanen anger att den pedagogiska verksamheten ska genomföras så att den stimulerar och utmanar barnens utveckling och lärande.⁶¹ Förskolläraryupdraget, liksom förskolans hela uppdrag, har genom förtydliganden i skollagen och läroplanen blivit alltmer orienterat mot utveckling och lärande hos barnen. Skollagen anger att det är endast den som är legitimerad förskollärare med behörighet att undervisa i förskola som får bedriva undervisning i förskolan och att det i undervisningen också får finnas annan personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens utveckling och lärande främjas.⁶²

Syftet med granskningarna är att uppmärksamma förskolans arbete med det pedagogiska uppdraget och att förskolan erbjuder en god lärandemiljö med utgångspunkt från de riktlinjer för förskollärare och arbetslag som läroplanen anger för arbetet med utveckling och lärande.⁶³

Granskningarna fokuserar på hur undervisningen bedrivs i den dagliga verksamheten och hur förskollärare och övrig personal använder språklig och kommunikativ interaktion samt lek, miljö och material för att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande. Utöver detta berörs också i en av granskningarna hur lärandet baseras på samspel mellan vuxna och barn och hur barn ges förutsättningar att lära av varandra. Vidare berörs i samman granskning hur förskolechef och förskollärare tar ansvar för att arbetet genomförs utifrån riktlinjerna för förskollärare och arbetslag i läroplanens avsnitt 2.2 Utveckling och lärande.⁶⁴ I detta innefattas förskolechefens och förskollärares ansvar för undervisningen samt hela arbetslagets arbete med det pedagogiska uppdraget.

Båda granskningarna har utgått från en och samma centrala frågeställning:

Arbetar förskolan för att stimulera och utmana barnen i deras utveckling och lärande så att de får möjlighet att utvecklas utifrån sina förutsättningar?

⁶⁰ Skollag 2010:800, 8 kap. 2 §

⁶¹ Skolverket (2011)

⁶² Skollagen 2010:800, 2 kap. 13-15 §§

⁶³ Skolverket (2011)

⁶⁴ Skolverket (2011)

Metod och genomförande

Granskningarna som presenteras i den här rapporten har genomförts i totalt 82 förskolor fördelade på 71 kommunala och 11 fristående förskolor. Förskolorna besöktes under två respektive tre dagar vardera under perioden oktober 2015 till mars 2016.

Totalt har 31 kommunala huvudmän besökts samt 11 enskilda huvudmän.⁶⁵ I den första granskningen, *Platsgaranti och kvaliteten i förskolans pedagogiska uppdrag*, ingår 11 kommuner och 42 förskolor med kommunal huvudman. I den andra granskningen, *Förskolans pedagogiska uppdrag III*, har ingått 20 kommuner och 40 förskolor. I denna granskning ingår två förskolor per kommun, där 29 förskolor har kommunen som huvudman och 11 enskild huvudman.

Den empiri som utgjort underlag för bedömning har i de båda granskningarna utgjorts av dokumentstudier, observationer samt intervjuer. Inför besöken har de utvalda förskolorna skickat in ett urval av dokument som begärts av Skolinspektionen.

I granskningarna av undervisningen i förskolan utgjorde observationerna ett särskilt viktigt inslag då många av de kvalitetsaspekter som rör undervisning i förskola är lättare att fånga genom observation än vid en intervju. Syftet med observationerna var att på ett nära och direkt sätt kunna observera vad som faktiskt sker i mötet mellan barn och personal och i vilken mån personalen stimulerar och utmanar barnen i syfte att utveckla och lära. I observationerna iaktogs särskilt hur personalen använde språklig och kommunikativ interaktion i undervisningen och hur miljö och material samt barnens lek användes för att stimulera och utmana utveckling och lärande.

Intervjuer genomfördes med arbetslag, enskilt med förskollärare samt med förskolechef. Syftet med arbetslagsintervjuerna var dels att få arbetslagets bild av hur de arbetar med att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande, dels hur arbetslaget resonerar kring förskollärares ansvar för undervisningen.

Syftet med att intervjua en förskollärare enskilt var att ta reda på hur förskolläraren tar ansvar för undervisningen såsom läroplanen anger i avsnitt 2.2 Utveckling och lärande, riktlinjer för förskollärare och hur förskolechefen stödjer och skapar förutsättningar för förskolläraren att kunna ta ansvar för undervisningen.

Förskolechef intervjuades enskilt med fokus på det övergripande ansvaret för att verksamheten stimulerar och utmanar barnens utveckling och lärande samt det särskilda ansvaret för miljö och material. I detta ingår också förskolechefens ansvar för att se till att förskolläraren tar, och kan ta, det övergripande ansvaret för undervisningen.

För att säkerställa likvärdighet har gemensamma arbetsverktyg såsom observationsstöd och intervjuguider använts vid samtliga besök. Ett stöd för kartläggning av miljö och material har också använts. Intervjuerna har varierat beroende på respondent mellan 30 och 90 minuter och genomförts av två inspektörer. I samband med avslutningen av förskolebesöken har en muntlig återkoppling av preliminära resultat av granskningen gjorts till förskolechef.

Den insamlade empirin har analyserats och bedömts med utgångspunkt i de bedömningsområden och bedömningspunkter som utarbetats för granskningarna.⁶⁶ Som stöd har en bedömningsmatris samt ett författningsstöd använts. Skolinspektionens iakttagelser, analyser, bedömningar samt identifierade

⁶⁵ Förskolor som ingått i granskningen, se bilaga 1.

⁶⁶ För granskningarnas bedömningsområden, se bilaga 2.

utvecklingsområden har redovisats dels i form av en verksamhetsrapport, dels i ett beslut för respektive granskad förskola/ huvudman.

Den övergripande rapporten presenterar kvalitetsgranskningarnas övergripande resultat vilka baseras på dokumentation, intervjuanteckningar och sammanställningar av observationer som samlats in vid förskolebesöken. Den insamlade empirin från förskolorna har systematiserats och analyserats för att tillsammans med verksamhetsrapporterna utgöra underlag för den övergripande rapporten.

Referenser

- Doverborg, E., Pramling, N., Pramling Samuelsson, I. (2013). *Att undervisa barn i förskolan*. Stockholm: Liber.
- Håkansson, J. & Sundberg, D. (2012). *Utmärkt undervisning: framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Illeris, K. (2007). *Lärande*. (2. rev. och utök. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Lundgren, U.P., Säljö, R. & Liberg, C. (red.) (2012). *Lärande, skola, bildning: [grundbok för lärare]*. (2., [rev. och uppdaterade] utg.) Stockholm: Natur & kultur.
- Persson, S. (2015). *Pedagogiska relationer i förskolan. I Förskola tidig intervention* (s. 119 - 143). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Pramling Samuelsson, I. & Asplund Carlsson, M. (2014). *Det lekande lärande barnet: i en utvecklingspedagogisk teori*. (2. uppl.) Stockholm: Liber.
- Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (2016). *Lärandets grogrund: perspektiv och förhållningssätt i förskolans läroplan*. (3. uppdaterade uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Prop. 2009/16:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SFS 2010:800. Skollag. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skolinspektionen (2012). *Förskola, före skola – lärande och bärande*. Kvalitetsgranskningsrapport 2012:7.
- Skolinspektionen (2015). *Undervisning i förskoleklass*. Kvalitetsgranskningsrapport 2015:3
- Skolinspektionen (2016). *Trygghet och lärande för barn under 3 år – en ögonblicksbild av förskolans vardag*. Kvalitetsgranskningsrapport 2016:2.
- Skolverket (2011). *Läroplan för förskolan, Lpfö98*. (Ny, rev. uppl.) Stockholm: Fritzes.
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken*. Stockholm: Prisma.
- Utbildningsdepartementet (2010). *Förskola i utveckling: bakgrund till ändringar i förskolans läroplan*.

Bilaga 1

Förskolor som granskats i ”Platsgaranti och kvaliteten i förskolans pedagogiska uppdrag”

Kommun	Förskola	Huvudman
Arboga	Bullerbyn	Kommun
	Regnbågen	Kommun
Borlänge	Torsång	Kommun
Flen	Nybble	Kommun
	Sparven	Kommun
	Vallmon	Kommun
Göteborg	Backa Kyrkogata 7	Kommun
	Färgaregatan 7	Kommun
	Förstamajgatan 28	Kommun
	Julianska gatan 8	Kommun
	Lillhagsparken 14	Kommun
	Möndalsvägen 29	Kommun
	Wadköpingsgatan 157	Kommun
	Zenitgatan 24	Kommun
	Övralidsgatan 2	Kommun
Huddinge	Gullvivan	Kommun
	Källbrinks förskola	Kommun
	Sesam	Kommun
	Skogvaktartorpet	Kommun
	Svalan	Kommun
Järfälla	Allmogens förskola	Kommun
	Aspnäs	Kommun
	Kastanjen	Kommun
	Tallbohov	Kommun
	Ulvsättra	Kommun
Ludvika	Björkås	Kommun
	Blötberget	Kommun
Sorsele	Blattnicksele	Kommun
	Sjumilaskogen	Kommun
Stockholm	Gribbyvägen	Kommun

Kommun	Förskola	Huvudman
	Grönkulla	Kommun
	Igelbäcken	Kommun
	Krabat	Kommun
	Pilfinken	Kommun
	Rödkulla	Kommun
	Solkatten	Kommun
	Ålgrytevägen 101	Kommun
	Ålö	Kommun
Strömstad	Mellegården	Kommun
	Nordby	Kommun
Tidaholm	Prästkragen	Kommun
	Valstad	Kommun

Förskolor som granskats i "Förskolans pedagogiska uppdrag III"

Kommun	Förskola	Huvudman
Alvesta	Klintaskogen	Kommun
	Tallbacken	Kommun
Arjeplog	Arjeplog	Kommun
	Blåklockan	Föräldrakooperativet Blå- klockan
Arvika	Rosengården	Kommun
	Rutan	Personalkooperativet förskolan Rutan ekonomisk förening
Aneby	Lommaryd	Kommun
	Savannen	Kommun
Bollnäs	Björktjära	Kommun
	Örsänget	Kommun
Borgholm	Björkviken	Kommun
	Rälla	Kommun
Borås	Bäckaryd	Kommun
	Paletten	Brotorpsgården ekonomisk förening

Kommun	Förskola	Huvudman
Grums	Skruven	Föräldrakooperativet Skruven ekonomisk förening
	Svalan	Kommun
Håbo	Rungården	Kommun
	RWF Skokloster	International Swedish School AB
Motala	Myran	Kommun
	Smedsby	Kommun
Munkfors	Stubbar och kottar	Stubbar och kottar ekonomisk förening
	Tallåsgården	Kommun
Orsa	Berget T	Kommun
	Rimsarvet	Kommun
Robertsfors	Fyrklövern	Kommun
	Åkerbäret	Kommun
Salem	Rosenlundskolans för- skola	Pysslingen förskolor och skolor AB
	Toredalsgården	Kommun
Sunne	Hasselbol	Kommun
	Prärien	Kommun
Torsås	Skogsgläntan	Kommun
	Vindruvan	Svenska kyrkan i Torsås
Tranås	Hagadal	Kommun
	Linnéagården	Svenska kyrkan i Tranås
Vansbro	Skålö	Olympicaskolan AB
	Varglyan	Kommun
Vellinge	Herretorp	Kommun
	Montessoristugan	Montessoristugans förskola ekonomisk förening
Ödeshög	Ellen Key	Kommun
	Rök	Kommun

Bilaga 2

Platsgaranti och kvaliteten i förskolans pedagogiska uppdrag

Frågeställning:

Arbetar förskolan för att stimulera och utmana barnen i deras utveckling och lärande så att de får möjlighet att utvecklas?

Bedömningsområde 1:

Den språkliga och kommunikativa interaktionen mellan barn och personal används för att stimulera och utmana barnen.

Bedömningsområde 2:

Förskolans material är stimulerande och miljön, såväl inom- som utomhus, är utformad så att den stimulerar barnens utveckling och lärande.

Förskolans pedagogiska uppdrag III

Frågeställning:

Arbetar förskolan för att stimulera och utmana barnen i deras utveckling och lärande så att de får möjlighet att utvecklas?

Bedömningsområde 1:

Verksamheten genomförs så att den stimulerar och utmanar barnens utveckling och lärande.

Bedömningsområde 2:

Arbetet genomförs så att samspel mellan personal och barn, samt barnen emellan utvecklas.

Bedömningsområde 3:

Förskolläraren tar ansvar för att arbetet i barngruppen genomförs så att det leder till utveckling och lärande.

Bedömningsområde 4:

Förskolechefen tar ansvar för att arbetet genomförs enligt läroplanens intentioner.

Bilaga 3

Utdrag ur Läroplan för förskolan Lpfö 98 – reviderad 2010

2.2 Utveckling och lärande

Förskolans verksamhet ska präglas av en pedagogik där omvårdnad, omsorg, fostran och lärande bildar en helhet. Verksamheten ska genomföras så att den stimulerar och utmanar barnets utveckling och lärande. Miljön ska vara öppen, innehållsrik och inbjudande. Verksamheten ska främja leken, kreativiteten och det lustfyllda lärandet samt ta tillvara och stärka barnets intresse för att lära och erövra nya erfarenheter, kunskaper och färdigheter.

Verksamheten ska bidra till att barnen utvecklar en förståelse för sig själva och sin omvärld. Utforskande, nyfikenhet och lust att lära ska utgöra grunden för förskolans verksamhet. Den ska utgå från barnens erfarenheter, intressen, behov och åsikter. Flödet av barnens tankar och idéer ska tas tillvara för att skapa mångfald i lärandet.

Mål

Förskolan ska sträva efter att varje barn:

- utvecklar sin identitet och känner trygghet i den,
- utvecklar sin nyfikenhet och sin lust samt förmåga att leka och lära,
- utvecklar självständighet och tillit till sin egen förmåga,
- känner delaktighet i sin egen kultur och utvecklar känsla och respekt för andra kulturer,
- utvecklar sin förmåga att fungera enskilt och i grupp, att hantera konflikter och förstå rättigheter och skyldigheter samt ta ansvar för gemensamma regler,
- utvecklar sin motorik, koordinationsförmåga och kroppsuppfattning samt förståelse för vikten av att värna om sin hälsa och sitt välbefinnande,
- tillägnar sig och nyanserar innebörden i begrepp, ser samband och upptäcker nya sätt att förstå sin omvärld,
- utvecklar sin förmåga att lyssna, reflektera och ge uttryck för egna uppfattningar och försöker förstå andras perspektiv,
- utvecklar nyanserat talspråk, ordförråd och begrepp samt sin förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra,
- utvecklar intresse för skriftspråk samt förståelse för symboler och deras kommunikativa funktioner,
- utvecklar intresse för bilder, texter och olika medier samt sin förmåga att använda sig av, tolka och samtala om dessa,
- utvecklar sin skapande förmåga och sin förmåga att förmedla upplevelser, tankar och erfarenheter i många uttrycksformer som lek, bild, rörelse, sång och musik, dans och drama,
- utvecklar sin förståelse för rum, form, läge och riktning och grundläggande egenskaper hos mängder, antal, ordning och talbegrepp samt för mätning, tid och förändring,

- utvecklar sin förmåga att använda matematik för att undersöka, reflektera över och pröva olika lösningar av egna och andras problemställningar,
- utvecklar sin förmåga att urskilja, uttrycka, undersöka och använda matematiska begrepp och samband mellan begrepp,
- utvecklar sin matematiska förmåga att föra och följa resonemang,
- utvecklar intresse och förståelse för naturens olika kretslopp och för hur människor, natur och samhälle påverkar varandra,
- utvecklar sin förståelse för naturvetenskap och samband i naturen, liksom sitt kunnande om växter, djur samt enkla kemiska processer och fysikaliska fenomen,
- utvecklar sin förmåga att urskilja, utforska, dokumentera, ställa frågor om och samtala om naturvetenskap,
- utvecklar sin förmåga att urskilja teknik i vardagen och utforska hur enkel teknik fungerar,
- utvecklar sin förmåga att bygga, skapa och konstruera med hjälp av olika tekniker, material och redskap, och
- som har ett annat modersmål än svenska utvecklar sin kulturella identitet och sin förmåga att kommunicera såväl på svenska som på sitt modersmål.

Riktlinjer

Förskollärare ska ansvara för:

- att arbetet i barngruppen genomförs så att barnen ges förutsättningar för utveckling och lärande och samtidigt stimuleras att använda hela sin förmåga,
- upplever att det är roligt och meningsfullt att lära sig nya saker,
- ställs inför nya utmaningar som stimulerar lusten att erövra nya färdigheter, erfarenheter och kunskaper,
- får stöd och stimulans i sin sociala utveckling,
- ges goda förutsättningar att bygga upp varaktiga relationer och känna sig trygga i gruppen,
- stimuleras och utmanas i sin språk- och kommunikationsutveckling,
- stimuleras och utmanas i sin matematiska utveckling,
- stimuleras och utmanas i sitt intresse för naturvetenskap och teknik,
- får stöd och stimulans i sin motoriska utveckling, och
- erbjuds en god omsorg med en väl avvägd dagsrytm.

Arbetslaget ska

- samarbeta för att erbjuda en god miljö för utveckling, lek lärande och särskilt uppmärksamma och hjälpa de barn som av olika skäl behöver stöd i sin utveckling,
- ta vara på barns vetgirighet, vilja och lust att lära samt stärka barns tillit till den egna förmågan,
- ge stimulans och särskilt stöd till de barn som befinner sig i svårigheter av olika slag,

- utmana barns nyfikenhet och begynnande förståelse för språk och kommunikation samt för matematik, naturvetenskap och teknik,
- ge barn möjlighet att utveckla sin förmåga att kommunicera, dokumentera och förmedla upplevelser, erfarenheter, idéer och tankegångar med hjälp av ord, konkret material och bild samt estetiska och andra uttrycksformer,
- ge barn möjlighet att förstå hur egna handlingar kan påverka miljön, och
- ge barn möjlighet att lära känna sin närmiljö och de funktioner som har betydelse för det dagliga livet samt få bekanta sig med det lokala kulturlivet.

Bilaga 4

Observationsstöd

Bedömningsområde 1

Verksamheten genomförs så att den stimulerar och utmanar barnens utveckling och lärande

Personalen använder språklig och kommunikativ interaktion för att stimulera utveckling och lärande	Exempel: Personalen...	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen samtalar och för dialog med barnen	<i>...samtalar med barnen om något de tycker är intressant ...utvidgar samtalet genom att benämna företeelser och begrepp</i>				
Personalen lyssnar aktivt och respektfullt på barnen	<i>...inväntar svar på frågor ...ger respons på det barnen säger ...är intresserade av det barnen har att berätta</i>				
Personalen är "närvarande" i mötet med barnen	<i>...bemöter barnens fråga eller påstående ...vägleder barnen att själva hitta svaret genom frågor ...ger respons på icke-verbal kommunikation</i>				
Personalen stimulerar och stärker barnens intresse för att erövra nya kunskaper och färdigheter	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen utgår från det innehåll barnen initierar	<i>...lyssnar till vad barnen har att säga och bemöter det ...visar sig intresserad av det barnen pratar om och/eller något de visar upp</i>				

Personalen stimulerar och stärker barnens intresse för att erövra nya kunskaper och färdigheter	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen expanderar barnens intresseområde	<i>...vägleder hur barnen kan ta reda på mer ...ställer frågor som ger sammanhang ...använder frågandet för att vidga barnens perspektiv</i>				
Personalen tar tillvara barnens tankar och idéer	<i>...lyssnar aktivt ...frågar för att förstå barnens tanke ...uppmuntrar barnen att tänka efter</i>				
Personalen utmanar barnen utifrån deras tidigare kunnande	<i>...initierar nya intresseområden ...uppmuntrar barnen att återberätta tidigare händelser ...uppmuntrar barnen att undersöka vidare</i>				
Personalen använder miljö och material samt barnens lek i syfte att stimulera utveckling och lärande	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen använder lek som verktyg för lärande	<i>...deltar aktivt i barnens lek ...uppmuntrar barnens initiativ till lek ...expanderar innehållet i leken ...har ett lekfullt förhållningssätt</i>				
Personalen använder miljö och material i syfte att stimulera utveckling och lärande	<i>...använder miljöerna i interaktion med barnen ...använder sig av material som är anpassat utifrån barnens behov ...använder sig av material som lockar till lek och lärande</i>				

Personalen tar vara på barnens nyfikenhet och lust att lära och stärker barnens tillit till sin egen förmåga	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen uppmärksammar och bekräftar vad barnen kan och när de lärt sig något nytt	<i>...hjälper barnen att sätta ord på det egna lärandet</i> <i>...reflekterar tillsammans med barnen om deras eget lärande</i> <i>...gläds tillsammans med barnet</i>				
Personalen låter barnen ta ansvar	<i>...ger uttryck för att de tror på barnens förmåga</i> <i>...ger tid och utrymme för barnen att vara självständiga, exempelvis:</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>vid av- och påklädning</i> • <i>vid matsituation</i> • <i>att ta fram och ställa tillbaka material</i> 				
Personalen är lyhörd och uppmärksam	<i>...ger respons när barnen söker vuxenkontakt</i> <i>...inväntar så barnen får prata färdigt</i> <i>...uppmärksammar barn som inte själva tar kontakt</i>				
Personalen stimulerar till ökad nyfikenhet	<i>...ställer frågor som skapar nyfikenhet</i> <i>...visar att de själva är nyfikna och engagerade</i> <i>...introducerar aktiviteter på ett spännande sätt</i>				
Personalen tar tillvara barnens vetgirighet	<i>...deltar aktivt i barnens upptäckande</i> <i>...utgår från det intresse barnen initierar</i> <i>...söker svar på frågor tillsammans med barnen</i>				

Personalen ger barnen stöd och stimulans i sin motoriska utveckling	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen erbjuder grov- och finmotoriska aktiviteter	<p><i>...erbjuder en variation av aktiviteter under dagen</i></p> <p><i>...utmanar barnen att våga pröva</i></p> <p><i>...uppmuntrar till aktiviteter som tränar finmotorik, exempelvis:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • klippa • rita • pyssla (pärla, väva, sy) • pussla <p><i>...uppmuntrar till aktiviteter som tränar grovmotorik</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • cykla • klättra • gympa 				
Personalen erbjuder utrustning och material som stimulerar motorisk utveckling	<p><i>...utmanar barnen utifrån deras motoriska utvecklingsnivå</i></p> <p><i>...tillåter barnen att klättra och utmana sig själva</i></p> <p><i>...erbjuder material som utmanar motoriken, exempelvis:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • pärlor • variation av skapande material • variation av material för bygglek 				

Personalen ger barnen stöd och stimulans i sin sociala utveckling	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen stödjer barnen i att respektera varandra	<p>...stödjer barnen i att vänta på sin tur</p> <p>...uppmuntrar barnen att lyssna på varandra</p> <p>...stödjer barnen i att gemensamt lösa eventuella problem</p> <p>...hjälp barnen att kompromissa</p> <p>...stödjer barnen i att respektera andras åsikter och vilja</p>				
Personalen stödjer barnens självständighetsutveckling	<p>...uppmuntrar barnen att hjälpa varandra</p> <p>...stödjer barnen i att stå för sin åsikt</p> <p>...låter barnen göra egna aktiva val</p> <p>...ger barnen möjlighet till att:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ta på/av sig kläder och skor • ta sin mat själv • hämta och ställa tillbaka saker 				
Personalen stimulerar och utmanar barnens språk-, kommunikations- och matematiska utveckling samt barnens intresse för naturvetenskap och teknik	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen stimulerar och utmanar barnens utveckling i språk och kommunikation	<p>...samtalar med barnen om det som pågår</p> <p>...upprepar/utvecklar det barnen säger genom att använda korrekta ord och meningar</p> <p>...använder rim, ramsor, ordlekar och visor/sånger</p> <p>...använder bilder, texter och olika medier</p> <p>...använder ett rikt och nyanserat språk</p> <p>...stimulerar barnens begynnande skriftspråk</p>				

Personalen stimulerar och utmanar barnens språk-, kommunikations- och matematiska utveckling samt barnens intresse för naturvetenskap och teknik	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
	<p><i>...använder olika uttrycksformer såsom bild, rörelse, musik, dans och drama</i></p>				
Personalen stimulerar och utmanar barnens matematiska utveckling	<p><i>...tar vara på tillfällen att använda:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <i>• antal</i> <i>• talbegrepp</i> <i>• storlek</i> <i>• mängd</i> <i>• former</i> <i>• läge</i> <p><i>...synliggör skillnader och likheter</i> <i>...tar vara på tillfällen att problematisera</i> <i>...stödjer barnen i problemlösningar</i> <i>...använder korrekta matematiska begrepp</i></p>				

Personalen stimulerar och utmanar barnens språk-, kommunikations- och matematiska utveckling samt barnens intresse för naturvetenskap och teknik	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen stimulerar och utmanar barnens intresse för naturvetenskap och teknik	<i>...använder sig av material för att locka barnen till att experimentera och undersöka</i> <i>...skapar nyfikenhet för naturens olika kretslopp</i> <i>...tar vara på det naturen erbjuder vid utevistelse</i> <i>...tar reda på hur saker fungerar tillsammans med barnen</i>				

Bedömningsområde 2

Arbetet genomförs så att samspel mellan barn och personal, samt barnen emellan utvecklas.

Personalen stödjer och uppmuntrar barnen att samspela med varandra	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen stödjer barnens gemensamma lekar	<p>...stödjer och vägleder barnen i att utveckla leken</p> <p>...uppmuntrar barnen att leka tillsammans</p> <p>...erbjuder spel och andra aktiviteter att göra tillsammans</p> <p>...använder sig av material som lockar till gemensamma lekar</p>				
Personalen ser barngruppen som en viktig och aktiv del i utveckling och lärande	<p>... uppmuntrar barnen att lära av varandra</p> <p>...uppmuntrar barnen att hjälpa varandra</p> <p>...stödjer barnen att lösa problem tillsammans</p> <p>...erbjuder gruppaktiviteter, exempelvis:</p> <ul style="list-style-type: none"> • organiserade lekar/regellek • teater • spel 				
Personalen engagerar sig i samspelet med både det enskilda barnet och barngruppen	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen engagerar sig i samspelet med det enskilda barnet	<p>... tar vara på tillfällena som erbjuder möten med det enskilda barnet</p> <p>... tar tillvara barnets initiativ till samspel</p> <p>...för en utvecklande dialog med det enskilda barnet</p>				

Personalen engagerar sig i samspelet med både det enskilda barnet och barngruppen	Exempel: Personalen	inte alls	till viss del	till stor del	helt
Personalen engagerar sig i samspelet med barngruppen	<i>...samspelar med barnen i leken</i> <i>...engagerar sig och är närvarande i samspelet med barnen</i> <i>...deltar i barnens gruppaktiviteter</i>				